

O. Erdi Aroaren Sorrera

Erdi Aroa V. mendetik XV. mendearte egon zen indarrean. Humanistek XIV-XV. mendean kokatzen dute, antzinaro klasikoaren eta errenazimenduaren artean kokatzen den garaian arteko etenaldi bezala. XVII. mendean Kristobal Keller Erdi Aro (kontzeptu europarra) hitza erabiliko duen lehen pertsona izan zen. Erdi Aroa erromatar imperioaren porrotarekin hasi zen. Bukaera, Aro modernoa sorrerarekin etorri zen. XVIII. Mendean pentsalari asko erdi aroari buruz hitz egiten hasi ziren, hala nola, Voltaire. XIX. mendean mugimendu erromantikoak eta lehen nazionalismoek Erdi Aroaren balore batzuk gorai patzen hasi ziren. XX. mendean zientzia gisa bezala garatu zen eta gizarteak aro horri buruzko bi interpretazio mota nagusitu ziren: onak eta txarrak. Gaur egun,

GUNE GEOGRAFIKOA

Europa, batez ere mendebaldeko Europa. Bi zibilizazio nagusi zeuden: musulmanak eta kristauak (mendebaldekoak + bizantziarrak).

KRONOLOGIA: Goiz erdiaroa (V-X) → Erdi Aro klasikoa (XI-XIII) → Behe Erdi Aroa (XIV-XV)

1. Karolingiar Inperioa eta bere erakundeak:

IV. mendean krisi (politiko, ekonomiko, sozial...) sakona. Krisia estrukturala zen, hau da, mugak arriskuan zeuden, batez ere germaniarrengaitik.

406an germaniarrak Rhin ibaia zeharkatu zuten, galian zehar hedatzeko. 407an erromatar legioek Britainia utzi zuten. 409-415. 418an Galian erresuma bat sortu zuten bisigodoek. 476an mendebaldeko erromatar inperioa desagertu egin zen.

EGOERA POLITIKOA VI. MENDEAREN HASIERAN

Klodoveok bisigodoak garaitu zituen 507an. Honek, merovingiar dinastia berria sendotu zuen.

- **Karolingiar dinastia:**

-VI. mendean merovingiar krisia zegoen. Horrez gain, Frankoen erreinuetan zatituta zegoen. Karolingiarren dinastiak botere nagusia Austrasia, Neustria eta Borgonian zuten. Oinordetza semeen artean banatzen zen. Izan ere, Dagoberto I.a hil eta gero bere oinordetza aristokraten artean banatu zen (jauregiko maiordomoak).

- **Jauregiko maiordomoak:**

- 1. Herstalko Pipino (635-714)**

-Austrasiatik hasi eta erresumaren batasuna lortu zuen. 687. Urtean Frisiako konkista eta ebangelizazioa burutu zuen.

- 2. Karlos Martel (686-741)**

-Bere aitaren kargua hartu zuen. Prestigioa lortu zuen garaipen militar garrantzitsu batzuk lortu baitzituen. Esaterako, Watiarseko guduan musulmanak garaitu zituen. Horrez gain, Poitierseko gudak ere prestigio handia emango dio.

- 3. Pipino Laburra (741-768)**

-Sendiaren dinastia nagusitu zuen. Azken errege merovingiarra tronutik bota zuen eta bere burua errege koronatu zioten 751ean. Berak izendatu zuen karolingiar dinastia berria. Oinordetzan bere bi semeei (Karloman eta Karlos) eman zien. Hain zuzen ere, Pipino laburra 768an hil zen. Hala ere, 771ean Karloman hil egin zen, Karlos frankoen errege bakarra bihurtuz.

HEGOEKIALDEKO FRONTE ITALIAR PENINTSULA

774.urtean Lonbardoan lurraldea konkistatu zuen. Beraz, Karlomagno bera koroatuko da Lonbardoan errege berria. Berak, Aita Santuarekin batasuna sendotu zuen eta bere boterea Italian lortuko du.

HEGOALDEMEDEBALDEKO FRONTEA

Horreagako porrota 778an Karlo Magnok estrategia militarra aldatu zuen. Musulmanen politikaz baliatuta, Ebroko bailaran frankoen armada bat sartu zuen. Estrategia honen helburua Zaragoza eta Bartzelonako gobernadore musulmanei laguntza eman zien, hauek Emirren kontra zeudelako. Zaragozara heldu bezain pronto, traizionatu egin zioten, beraz, 778an Karlo Magno Frantziara bueltatu zen. Horrez gain, Baskoiek armada frankoen porrota lortu zuten. Ondorioz, erazo militarrek baztertu zituen.

- 1. Hegoaldebaldoko frontea: politika berria**

Akitanian sendotu zen, erresuma bat sortuz. Akitaniako hegoaldean hispaniako marka (muga bat) inperioa hobeto defendatzeko. Mozanbiarrak hispaniarrak markara ekarri zituen, kolonizatze helburuarekin. Karlo Magnok hauei lurak eta babes ematen zien. 795an Girona eta 801 ean Bartzelona konkistatu zuen. Karlo Magnok kristautasuna hedatu zen europan germaniarren kontra borrokatzeko. Bestalde, frankoen mugak handitu nahi zituen. Gainera, erromatarren inperioen lurraldeak berreskuratu nahi zituen, nahiz eta muga/lurralde txiki bat soilik okupatzea lortu zuten.

KAROLINGIAR LIDERGOAREN KONFIRMAZIOA: KARLO MAGNOREN KOROATZE INPERIALA: 800. Urtean eta bere inperioa

Alde batetik, kristaualdian lortutako boterea eta prestigioa konkistekin lortu zuen. Bestalde, Aitasantutzearen ahulezia eta prestigioaren falta zeukan. Gainera, bizantziako enperadoreen ahulezia eta prestigio falta zeukan.

Koroatze zeremonia Erroman 800.urtean, egu-berri egunean eman zen, Leon III Aita Santuak jarrita. Bizantziako koroatze errituala erabiliko da. Inperioaren oinarriak: antolaketa eta kudeaketa dira. Karlo Magno inperioaren hanibat arlotan oinarri sendo batzuk jartzen saiatuko da. Batetik, justizia arloan, tradizio juridiko ezberdinak onartuko dira: erromatarra eta germaniarra. Karlo Magnoren ardura nagusia justizia administrazioa bilakatuko da, bere ordezkariak gortean eta inperioan zehar. Scabinioen garrantzia. Eragin germaniarra izango dute epaiketak ardaliak eta fuida (mendekua). Akusatuak burdin gorri biziara heldu behar zion, eskuak erretzen zituelarik. Mendekotasun edo erruduntasun deklarazioa zauriak sendatzen zituen denboraren arabera zen. Hitzartutako epea baino lehen sendatzen baziren, akusatua errugabe deklaratu zuten. Administrazioari dagokionez, Palatiuma (inperioko administrazioaren erakunde nagusia, Akisgran hiriburu), lurraldeetarako administrazioa (markak...) eta inperioko administrazioaren kontrola (missi dominiciren lana). Armadaren papela oso garrantzitsua zen, inperioaren sendotasuna mantentzeko. Karlo Magnoren ondoren, ahultzen joan zen. Zalduneria zen oso ohikoa. Karlo Magnoren helburu nagusia gerlarien fideltasuna lortzea zen, horretarako honek nekazariak lantzeko lurrak ematen zizkien (beneficium, etekin ekonomikoa). Eragin germaniarra nabarmena izango da epaiketetan, batez ere epailearen frogaketetan. Izan ere, testigantzak eta zinak ez ezik, frankoen ohiturazko jainkoaren judizioak edo ordaliak ere zabaldu egingo dira Inperioan. Burdin gorriena eta ur irakinena izango dira ordalia arruntenak. Hala eta guztiz ere, jainkoaren judizioak mugatuta zeuden epaiketetan, eta bakarrik zenbait kasutan erabiltzen ziren. Bereziki, beste aukerarik ez zegoenean delitu bat frogatzeko. Arazo hau nahiko larria zen, alde irainduta eskubidea zuelako mendeko bat (faida) hasteko akusatuaren sendiaren kontra. Kasu 5 gehienetan, faidak guda bat zekarren sendien artean, eta gudarekin egongaiztasuna Inperioan. Nekazarien laneko etekinak (errenta desberdinak) gerlaria berak eta bere sendiak jasotzen zuten, eta etekin ekonomikoa horren truke gerlariak (edo basailua) bi prestazio desberdin egin behar zizkion bere jaunari, hau da, enperadoreari. Alde batetik, eta, batez ere, zerbitzu militar bat enperadorearen armadan, bere hornikuntza militararekin. Beste aldetik, aholkua ematea gai desberdintan: justizia arloan, ezkontzako politikan, eta abar. Ekonomia eta finantza arloan, Karlomagnoren hiru ahalegin nagusiak: Inperioko feriak eta merkatuak kontrolpean edukitzea, monetaren antolaketa berri bat zilarrezko monometalismoan oinarrituta (Erreferentziako moneta denarioa izango da) eta inperioaren urteroko sarrera fiskalak finkatzea eta balioztatzea. Horretarako, ahaleginak egingo dira inperioko baliabideen inbentarioak egiteko. Helburua, Inperioaren aberastasunaren balioespena izango da.

Erljio arloan, Karlomagnok bere gain hartuko ditu apaizeriaren babesak eta baita apaizeriaren kontrola ere. Hori zela eta, Karlomagnok parte hartuko ditu gotzainen eta monasterioetako abadeen izendapenekin, kontzilioetako burua izango da, eta parte ere hartuko du zenbait eztabaida erlijiozkotan. Kultura arloan: Karlomagnok interesa zuen kulturaren eta hezkuntzan, eta saiatuko da hezkuntza zabaltzen eta garatzen Inperioan.

Gainera, saiatuko da sustatzen kulturazko politika bat Inperioan, Yorken Alkuinoaren laguntzarekin. Esan daiteke, kulturazko politika honen sustatzeko ahalegina izan zela Karlomagnoen lorpen handienetariko bat.

1.4. Inperioaren krisialdia

Karlomagno 814. urtean hilko da, eta bere heriotzarekin laster hasiko da Inperioaren ahultasuna. Bere oinordekoa, bizirik zegoen bere seme bakarra, Luis Elizkoia, gobernatuko du Inperioa 814. urtetik 840. urtera. Luisen izaera bere aitarena baino guztiz kontrakoa zen. Gizon ahula eta eraginerraz zen, eta Elizaren hierarkiaren mendean jarriko du Inperioaren etorkizuna. Luisen ustez bakarrik Elizak zuen gaikuntza Inperioaren batasuna eusteko, batasuna hori bakarrik erlijioaren eta kulturaren bidez lor litekeelako. Hori zela eta, Luisek sendotu egingo du frankoen Eliza eta horren ondorioz Elizaren eragina handitu egingo da mendebaldeko Europan. Hala eta guztiz ere, laster hasi ziren Inperioan gatazka politikoak, batez ere, Luis Elizkoiairen semeen artean. Bai Lotariok, bai Luis Germaniarrak, bai Karlos Burusoilak, Inperioa nahi zuten, eta haien arteko guda larritu egingo da Luis Elizkoiairen heriotza gertatu ondoren (840). Inork ez zuen lortzen behin-betiko garaipena gudan, eta azkenik hiru semeek Itun bat sinatuko dute, Verdunen 842. urtean, Inperioa banatzeko hiru zatitan: Mendebaldeko aldea (Frantziako eta Hispaniako lurraldeak) Karlos Burusoilarentzat, Erdiko aldea eta Italiako lurraldeak Lotarioarentzat (Honek Enperadorearen maila ere jasoko du) eta Ekialdeko lurraldea (gero izango den Alemania) Luis Germaniarrarentzat izango da. Hortik aurrera Inperioaren banaketa lastertu egingo da. Hori zela eta, 875. eta 888. urteetan, Inperioaren banaketa nabarmena zen, 843. urtean sortutako hiru lurraldeei, gehitu egin zirelako beste erreinu eta printzerri desberdin batzuk. Aldi berean, Karolingiar Enperadore eta erregeen boterea gutxitu egingo da aristokraziaren mesedetan. 877. urtean (Quierzy kapitularren bidez) aristokraziaren beneficiumak oinordetzakoak bihurtuko dira. Hori zela eta, aristokraziaren mendeko lurraldeak (konderriak eta printzerriak, bereziki), ugaritu egingo dira. Aristokraziaren botere politikoa ere handitu egingo da, eta 888. urtean aristokraziak berak hautatu egingo ditu errege frankoak. Azkenik, 924. urtean desagertu egingo da karolingiarren erakunde inperiala. Azken errege karolingiarra (Luis V.) hil ondoren, aristokraziaren kide batek, Hugo Kapeto, Frantziako tronua lortuko du 987. urtean. Kapetoen dinastiaren hasiera izango da.

2. Eliza eta kultura: boterea, kristautzea, monakotza eta berpizkunde karolingiarra.

2.1. Sarrera.

Eliza kristauaren lehen mendeak Erromatar Behe Inperioan: 313. Milango ediktua: Konstantino enperadoreak Erromatar Inperioaren erlijio kultu askatasuna dekretatzen du, 380. Tesalonikako ediktua: Teodosio enperadoreak kristautasuna Inperioaren erlijio ofiziala dela esaten du, Germaniar erreinuak: Eliza kristaua bi ardatzen bidez garatuko da: instituzionala eta espirituala, Instituzionala: gotzainen lanaren eta Erromako gotzainaren sendotzearen bidez, Espirituala: paganoen ebanjelizazioaren bidez eta heterodoxiei (heretikoei) aurre egiten. Ardatz instituzionalean gotzainen zeregina funtsezkoa izango da. Gotzainen autoritatea kontzilioetan adierazten zen. Gotzainak (aberatsak, aristokraziako

familiakoak eta errege gortean karguak). Kulturarako sarbidea monopolizatzen zuten eta pentsamendu politikoa lantzen zuten. Gotzainen artean Erromako gotzainak lortuko du kristautasunaren lidergoa.

Ez zen lan erraza izan Aita Santuarentzat, batez ere Konstantinploaren ekialdeko egoitzaren lehiagatik. Ebanjelizatze lana ez zen erraza izan V. mendetik VII. mendera. Beste arrazoi batzuen artean, errege germaniarrek korrante kristau heterodoxoak besarkatu zituztelako. Arrianismoa, adibidez. Kristau sinesmen honek, Jesukristoren izaera, gizakia baino ez zela uste zuen, eta ez jainkozkoa. Ebanjelizatzearen eginkizunik garrantzitsuena elizgizonik apalena eta fededunengandik hurbilena izango da. Alde batetik, parrokiak elizetako apaizetan. Beste alde batetik, monjeetan, kristautasunaren mugak zeharkatuko dituztenak erlijio kristaua irakatsiz.

2.2. Eliza eta boterea: Aitasantutzaren egoera

Hiru garai bereiz ditzakegu:

- Lehenengo garaia: VIII. mendearen bigarren erdialdean Mendebaldeko Eliza Katolikoaren aliatu nagusia frankoen erreinua eta haren Karolingiar dinastia izango da. Aliantza hau 751. urtean estutu egin zen. Urte horretan frankoen aristokrata boteretsuenak eta elizako buruzagiak bilduko dira Soissonen errege berria (Pipino Laburra) izendatzeko. Han, eta gantzuaren bidez, Aita Santuak berak (legatuaren bidez) berretsi egingo du Pipino errege berriaren legimitatea. Elkartasun hau sendotu egingo da Karlomagnoen erreinaldian: Lehenik, lonbardoen erregeak, Desiderio, Aita Santuaren lurraldeak mehatxatuko dituenean. Karlomagnok armada bidaliko du lonbardoen kontra; lonbardoen hiriburura, Pavia, hain zuzen ere. 774. urtean frankoen armada Pavian sartuko da, eta konkistatu egingo du lonbardoen erreinu osoa. Karlomagno bera koroatu egingo da lonbardoen errege berria. Beraz, lonbardoen lurraldea integratu egingo da Inperioan, eta gainera frankoen eta Aita Santuaren batasuna sendotu egingo da. Izan ere, Aita Santuak erromatarren patrizio titulua emango dio Karlomagnori. Bigarrenik, Leon III.ak Karlomagno koroatu egin zuenean 800. urtean. Enperadoreak bere gain hartuko du Elizaren babes, baina baita apaizeriaren kontrola ere. Hori zela eta, Karlomagnok parte hartuko ditu gotzainen eta monasterioetako abadeen izendapenekin, kontzilioetako burua izango da, eta parte ere hartuko du zenbait eztabaida erlijiozkotan.
- Bigarren garaia: Karlomagnoen heriotzarekin, egoera guztiz aldatuko da Aitasantutzarentzat eta Elizarentzat. Karlomagnoen oinordekoa, bizirik zegoen bere seme bakarra, Luis Elizkoia, gobernatu egingo du Inperioa 814. urtetik 840. urtera. Luisen izaera bere aitarena baino guztiz kontrakoa zen. Gizon ahula eta eraginerraz zen, eta Elizaren hierarkiaren mendean jarriko du Inperioaren etorkizuna. Luisen ustez bakarrik Elizak zuen gaikuntza Inperioaren batasuna eusteko, batasuna hori bakarrik erlijioaren eta kulturaren bidez lor litekeelako. Hori zela eta, Luisek sendotu egingo du frankoen Eliza eta horren ondorioz Elizaren eragina handitu egingo da mendebaldeko Europan. Elizaren eragina areagotuko da IX. mendearen azken erdialdean, karolingiarren dinastiak beheraldia izan zuenean. Nikolas I.ak (858tik867ra) Aita Santuaren aginpidea zabaltu zuen, eta administrazioaren erreforma hasi zen. Horretarako, Elizaren gobernu baliabide eta erakunde guztiak

Erroman zentralizatu zituen. Hala eta guztiz ere, berarena izan zen garai honetako Aita Santu batek egin zuen azken erreakzio indartsu bakarra Elizaren lidergoa aldarrikatzeko. Hirugarren garaia edo burdinazko garaia : Nikolas I. hil ondoren Elizaren lidergoa krisialdi gogor batean sartuko da X. mende osoan. Bi izango dira zergati nagusiak. - Alde batetik, Aita Santuek baztertu egingo dute Aitasantutzaren lan espiritualak politikaren mesedetan. Inperioaren babesa galduta, X. mendeko Aita Santuak Italiako hainbat gatazka politikotan egongo dira sartuta. - Beste aldetik, kontuan hartu behar da X. mendeko Aitasantutzak parte hartu zuela ustelkeriaren hainbat kasutan.

2.1. Kristautzea eta monakotzaren hedapena

V. mendean Eliza katolikoak hasita zuen Europako ebanjelizazioa. Lan zaila zen, dudarik gabe, eta Elizaren buruzagiak apaizaren eta monjeen esku utzi zituen ardura, bereziki. Lan nekea eta luzea izango da germaniarren eta paganoen artean, kristau mezuaren moldaketa zaila zelako erlijio berria onartzeko. Hori zela eta, errege germaniarren laguntza ezinbestekoa izango da benetako arrakastak lortzeko. Horrela gertatuko da ere Karolingiarren garaian, badakigulako errege karolingiarrek, bereziki Karlomagno eta Luis Elizkoia, lagundu egingo diote Elizari kristautzearen lanean (armadaren atzetik, misiolariak joango dira ebanjelizatzeke). Lana, alde batetik, apaizek haien parroketan egingo dute, eta beste aldetik, monjeen lana ere, ezinbestekoa izango da garai horretan. Misiolarien mezuak ulertzeko erraza izan behar zuen, eta helburua lortzeko apaizek eta monjeek baliabide batzuk erabiliko dituzte.

- Liturgiarako sinbolismoa erabiliko da, latinaren ezagutzagabetasuna saihesteko. Fededunek ez zituzten ulertzen (latina) liturgiaren testuak, eta elizgizonak saiatuko dira azalpen sinboliko bat ematen liturgiarako erabiltzen ziren osagai guztiei.
- Sinesmen eta debozio pertsonalak bultzatuko dira. Alde batetik, herriko debozioak bultzatzeko erlijio berria animismo pagano zaharrarengana hurbilduko da. Horrela sortuko da aingeruen kultua, defuntuen kultua, eta, bereziki, santuen kultua. Hauek, botere magikoak eta mirarizkoak zituztela uste zen (gaixotasunak sendatzeko, besteak beste), eta bitartekoen lana egiten zuten Jainkoarekin. Beste aldetik, dualismo sendo bat erabiliko da. Azalduko da munduan ongia eta gaitza borrokatzen ari zirela etengabe, eta batzuetan gaitzak edo deabruak garaipenak lortzen zituzten. Hori zela eta, izurriak, gaixotasunak, goseteak edo uholdeak pekatuaren ondorioak edo deabruen ekintzak ziren. Horregatik, zorigaitzak eragozteko (eta ongia irabazteko), ezinbestekoa zen gizartearentzat bekatuei uko egitea.
- Sakramentuak bultzatuko dira, bataioa, penitentzia eta eukaristia hain zuzen ere. Hirurok ezinbestekoak ziren betiko salbamenarentzat, eta erritoz beteko dira. Emaizak nabarmenak izango dira. Kristautasunak eta Elizak berak pauso handi bat eman zuten sendotzearen bidean. Adituen ustetan, Karolingiarren garaian kristautasunaren mota baten oinarriak jarri ziren, eta kristautasun honek etorkizun oparoa izango du Historian. Izan ere, XI. mendeko Gregoriar erreformatzaileek onartu eta berritu egingo dute erlijio bide hau, bere arrakasta ziurtatzeko asmoarekin. Monjeak eta monasterioak Monakotza III. eta IV. mendeetan sortu zen. Afrikako

iparraldean, batez ere Egipton. Bi modalitate: Eremitismoa (banakako monakotza) Leku urrunetan bilatzen da bizitza espirituala eta zenobitismoa (bizitza espirituala monjeen komunitate batean). Bi monakotza motak Europan zabalduko dira IV-VII. mendeetan. Kristautzearen lan honetan (zenobitismoa) monjeek protagonismo handia izango dute. Karlomagno berak bultzatu egingo du protagonismo hori. Izan ere, karolingiarrek, batez ere Karlomagno eta bere ondorengoek monakotzaren batasuna lortuko dute. Hau da, Karolingiarren garaian "Regula Benedicti" edo San Benito Nursiakoaren erregela (Monte Casinon, VI. mende hasieran) hedatu egingo da Mendebaldeko Europan, eta gero eta sorturiko monasterio gehiagok erregela hau onartuko dute. Erregelak monasterioko komunitatearen bizitza arautu egingo du. Hau da: Monasterioko kideek monasterioan bertan bizi behar zuten, pobretasun eta kastitate botoak egin behar zituzten, abade baten agintea eta zuzendaritza onartu behar zuten, monjeek eskulanak egiten eta oititzean, helburu nagusia jende pobrea hartzea, gaixoak zaintzea eta irakaskuntzan aritzea zuen helburua. Monjeen jarduera beharkizun nagusiak nekazaritza eta abeltzaintza ziren. Horiei esker beren kabuz ateratzen zuten bizitzeko behar zutena, eta oititzean eta irakaskuntzan ematen zuten eguna. Done Benitoren erregelaren monasterioak Europa guztira hedatu ziren beste helburu bat lortzeko asmoarekin: erlijio paganoa zuten Europako herriak kristau fedea bihurtzea. Hala eta guztiz ere, erregelaren izaera (izpiritua) aldatzen joango da denborarekin, eta hau nabarmena izango da IX. mendean. Izan ere, monasterioek ongizate materiala lortu zuten, eta horrek ohiturak lasaitzea eta molde izpiritualetan utzikeria ekarri zuen. Aldi berean, abade asko garrantzi handiko pertsonaia izatera iritsi ziren eta eragin handia izan zuten Erdi Aroko Europako agintean. Monasterioek bilduriko aberastasun eta ondasunek (dohaintzei esker lortutakoak bereziki) ematen zien ospea abadeei. Lurren jabetzak eta beren jabegoak ustiatzetik lortzen zituzten irabaziak, batez ere. Horrela, apurkaapurka, monasterioen jopu edo kolono ziren nekazarien esku utzi zituzten lan hura. Kontuan hatu behar da, 6 alde batetik, nekazari asko abadeen eta monasterioen mende geratuko dira haien babes materiala lortzeagatik. Eta, beste aldetik, talde aristokratikoen ere, babes espirituala bilatuko dira monasterioetan, eta horren truke, ondasunak emango dizkiete abadeei. Hori zela eta, IX. mendean, beste Benito bat, Anianokoak, erregela eraberritu egingo du Monte Casino monasterioan. Helburua monasterioetako bizitza lehengoratzeko zen. Hala ere, ahaleginak egin zituzten arren, monasterioak eskuratutako pribilegio, mesede, salbuespen eta jurisdikzioen jabe bihurtu ziren, eta jaurerri gisa antolatuta ziren. 1000. urte inguruan gotzainen mailako garrantzia zuten abade askok.

2.4. Karolingiar berpizkunde kulturala.

Jacques Le Goffen ustetan, Inperioaren oinordetza kulturala izan zen emaitza garrantzitsuena. Karlomagnoaren kultur maila nahiko urria zen. Latinaren ezagutza eskasa zuen eta ez zekien kasik idazten. Karlomagnoentzat kultura inperioaren zutabe sendoa zen. Hori zela eta, erregeak jakinduria babestu eta garatu egin behar zituen. Jarrera honek Karolingiar berpizkunde kulturala ekarri zuen. Hori bai, latindar oinordetza izango da, hizkuntza grekoa galdu zelako Karolingiar Inperioan. Obra garrantzitsuenak Boecio, Casiodoro, Sevillako Isidoro, Gregorio Handia eta Beda Agurgarriarenak izango dira. Obra hauek monasterioetako eta katedraletako eskolen scriptoriumetan gordeko dira.

Monasterioen artean, besteak beste, Jarrowen eta Yorke (Ingalaterran), Luxeuilen eta San Dennisen (Frantzia), eta Monte Cassinon eta Bobbio (Italia). Karlomagno boterera ailegatu baino lehen, kultura jakitun hau bakarrik aristokrazien talde batzuen artean irakasten zen, baina VIII. mendearen bukaeratik aurrera Frankoen erregea saiatuko da kultura zabaltzen; lehenengo, erreinuan, eta, geroago, inperio osoan. Horretarako, Karlomagnok pertsona baten laguntza izango du: Alkuino (739. urtetik-804. urtera) hain zuzen ere. Monje Anglosaxoi honek, York monasterioan ikasi zuen, Egberto maisuarekin, eta Karlomagnoen politika kulturalaren zuzendaria eta antolatzailea izango da 783. urtetik aurrera; baina, batez ere, 793. urtetik aurrera. Antolatutako politika kulturalan berriak diren bi neurri aipa ditzakegu. Alde batetik, 789. urtean Karlomagnok lege bat sortu egingo du, "admonitio generalis". Helburua, katedraletan eskolak irekitzea zen, gaztek ikasteko. Irakasleak elizgizonak izango dira. Beste aldetik, irakaskuntzak helburu praktikoa bat ere izango du; hau da, Inperioaren administrazioako funtzionarioei prestakuntza hobea ematea, Inperioaren funtzionamendua hobetzeko. Irakaskuntzaren ezaugarriak:

- Irakaskuntzaren lehen baliabidea latina izango da, bai ahozkoa bai idatzia. Latin idatzian idazkera berri bat sortuko da; idazkera karolina hain zuzen ere. Idazkera minuskula eta borobila izango da, askoz ulerkorragoa. Idazkeraren garbitasunaren eta puntuazioaren interesa nabarmena zen. Bestalde, testuen beste ezaugarri bat irudien aberastasuna eta edertasuna izango da. Monasterioetako monjeek lan izugarri handia egingo dute Antzin Aroaren idazlanak kopiatzen.
- Ikasketen egitasmoak bi maila izango ditu. Eredua jauregiko eskola izango da. Lehenengo mailan edo oinarrizkoan bai latinen irakurketa eta idazmena, bai kantua irakasten zen. Bigarren mailan edo goimailakoan zapi arte liberalak irakasten ziren; hau da, Triviumen hiru arteak –gramatika, erretorika eta dialektika- eta Quadriviumen lau arteak –aritmetika, geometria, musika eta astronomia-. Hala eta guztiz ere, kulturaren eta irakaskuntzaren hedapena nahiko mugatua geratuko da Inperioan eta Inperioko gizartean.

3. Ingalaterrako anglosaxoien erreinuak:

3.1. Sarrera

Beda Agurgarriaren arabera (672. urtetik –735. urtera) Erromatar inperioaren porrotarekin 407an anglo eta saxoien talde batzuk ailegatu ziren kontinentetik Ingalaterrara. Hauek, baztertu egin zituzten irlako biztanleak, bretoiak hain zuzen ere, iparraldean eta mendebaldean. VI. eta VII. mendeetan anglosaxoien klanak sendotu egin zuten boterea irlan, eta haien buruzagiek Ingalaterrako lehenengo erreinuak sortuko dituzte. Gainera, VII. mendean, anglosaxoiak kristautu egingo dira, eta horrek ere mesede egingo dio erreinuen sendotasunari. Aldi berean, erreinuaren buruzagiak saiatuko dira irla osoaren nagusitasuna lortzen. Egoera gatazkatsua izango da.

3.2. VIII. mendea: Mertziairen nagusitasuna

VII. mendean Northumbriako erreinuak zuen nagusitasuna, baina VIII. mendean Northumbriako erregeek galdu egin zituzten Ingalaterrako lidergoa, Mertiako erreinuaren mesedetan. Hau nabarmena izango da Etelbaldo erregearekin; baina, bereziki, Offa erregearekin (757.etik-796.era). Offa erregearen politikak bi helburu izango ditu. Lehenik, Mertiako erreinuaren nagusitasuna sendotzea irlan eta, bigarrenik, Ingalaterrako hegoaldearen batasuna lortzea. Horretarako, neurri batzuk jarriko dira martxan.

- Lehenik, erreinuaren lurraldeetako antolamendu berria sortuko da. Horretarako, erreinua banandu egingo da konderrietan (shiretan), eta konderri bakoitzean goimailako erregearen ofizial bat jarriko da, bereziki, armada antolatzeko. Bere izena, earldormen izango da.
- Bigarrenik, moneta irarri egingo da, ekonomia eta, bereziki, merkataritza bultzatzeko (penny). - Hirugarrenik, lege idatziak sortuko dira. - Laugarrenik, harresi luze bat adobez (buztin, hondar eta lastorekin egindakoa) eraikiko da erreinuaren mendebaldeko 2 mugan, Galeseko armadaren mehatxuak eragozteko. 240. Km. kua. Hala eta guztiz ere, Offaren helburua; hau da, Ingalaterrako hegoaldearen batasuna lortzea, porrot egingo da. Hauek izango dira arrazoi nagusienak: bi egitura arazo (gizartearen eragin tribal handia eta klanen botere garrantzia) eta gizartearen oinarri ekonomikoak berak.

Offak merkataritza saiatuko da indartzen. Horretarako wikak edo portusak bultzatu egingo ditu. Wikak Leku babestuak ziren, badietan edo kostaldetik gertu kokatuak, eta merkatarik hara iristen ziren negozioak egitera. Erregeek babes armatua ematen zieten leku horiei. - Beste aldetik, bikingoen agerpena iparraldean, Offaren heriotza gertatu baino hiru urte lehenago (793. urtean).

3.3. Wessexen nagusitasuna IX. mendean.

Offa hil ondoren, Ingalaterrako erregeen nagusitasuna hegoalderantz lekualdatuko da, Wessexen, bi erreinaldi izango dira garrantzitsuenak IX. mendean: Egbertorena, eta, batez ere, Alfredo Handiarena.

- Egberto (802. etik-839.era). Garaipen militar ugari lortuko ditu, bai Northumbrian, bai Mertzian, eta 825. urtean Kornualles konkistatu zuen. Urte horretan Mertiaren erresuma menderatu zuen, eta 829an baita Northumbriaren erresuma ere. Hori zela eta, Bretwaldaren titulua hartu zuen. Ingalaterra osoaren batasuna lortzea izango da bere helburua, baina bikingoen erasoek eten egingo dute bere asmoa. Izan ere, bere erreinaldian bikingoek konkistatu egingo dituzte Northumbria, East Anglia eta Mertzia. Hori zela eta, Egberto hil baino lehen, bakarrik Wessexko hegoaldeak gordetzen zuen erreinuaren independentzia.
- Alfredo Handia (871.etik-900.era). Lehenengo aldian Alfredo erregeak Bikingoen aurka galdutako lurraldeak berreskuratu egingo ditu, eta horren ondorioz mugapen bat jarriko du bikingoek menderatzen duten lurraldea eta anglosaxoiek menderatzen dutenaren artean. Mugapen hau Chestertik Tamesis ibaiaren ahorraino luzatzen zen. Hortik iparralderantz bikingoek menderatutako lurraldea hedatzen zen; hau da,

Danelaga, edo danimarkarrek menderatzen zuten lurraldea. York izango da bere hiriburua. Berriz, mugapenetik hegoalderantz Alfredo erregeak menderatzen zuen lurralde anglosaxoia zabaltzen zen. Bigarren aldian, Alfredo Handiak neurri batzuk jarriko ditu martxan bere lurraldean, erreinuaren oinarriak garatzeko eta bizkortzeko. Neurri garrantzitsuenak erreinuaren ekonomia sustatzeko helburuarekin jarriko dira. Bi neurri aipa ditzakegu: 1- Erregearen finantzak sendotu egingo ditu, baliabide ekonomiko gehiago bideratzeko. 2- Merkatu ekonomiaren garapena bultzatu egingo du. Horretarako, azokak egiteko leku batzuk sustatu egingo ditu. Hiri eta herri hauek (dokumentuetako wikak, boroughsak edo portusak) kostaldeko badietan, bereziki, egongo dira kokatuta, eta haien merkatuetan moneta erabiltzen zen salerosketan. Horrela, eta poliki-poliki, merkatu ekonomia trukean oinarritutako ohiko ekonomiari baztertuz hasiko zaio.

3.4. Anglosaxoien garaipena bikingoen aurka: batasunaren lorpena.

Alfredo Handiaren neurriek oso eragin ona izango dute Wessexko erreinuan. Erreinuaren oinarriak – bai finantza aldetik, bai ekonomia aldetik, bai administrazio aldetik, bai armada aldetik sendotu egingo dira, eta horrek ahalbidetuko die Alfredoren ondorengo erregei galdutako lurraldeen konkista hastea. 4 Hala eta guztiz ere, Wessexko erregeek bakarrik X. mendearen erdialdean lortuko dute behin-betiko garaipena bikingoen kontra. Eadreden erreinaldian gertatuko da (946.etik- 955.era). Horretarako, anglosaxoiak Danimarkarren hedapenerako ahalmenaren gutxitzeaz baliatuko dira. Bikingoak irabazita, Eadredrek lortuko du berriro irlaren batasuna, eta hasiko da eraikitzen erreinuaren antolaketa. Erreinuaren antolaketaren lana Eadreden ondorengo erregeek bukatuko dute X. mendearen bigarren zatian. Offa erregearen garaian gertatu zen bezala, erreinua konderrietan edo shiresetan antolatuko da. Eta konderrietan, erregeak hiru autoritate desberdin jarriko ditu: militarra, “earldormena” izango da; erlijiozkoa, gotzaina izango da; eta fiskala eta judiziala, “sheriffa” izango da. Gizartea eta ekonomia X. mendean Demografiaren eta ekonomiaren aldaketak. Demografiaren aldetik Europaren biztanleria handitu egingo da, batez ere, IX. eta X. mendeetan. Datu kualitatibo batzuk nahiko adierazgarriak dira: - Izurriak eta goseteak gutxitu egingo dira. - Dentsitate demografikoa handitu egingo da hainbat lurraldetan. - Pixkanaka-Pixkanaka biztanleriak utzi egingo du erabiltzen mendiko lekuak bizitzeko haranen mesedetan. Horrek handitu egingo ditu ekoizpenaren etekinak, eta horren ondorioz gosetearen arriskua ere gutxitu egingo da. - Hainbat lurraldetan hasiko dira lehenbiziko luberritze lanak, bai basoetan bai paduretan. Ekonomiaren aldetik susperraldiaren garaia izango da, IX. eta X. mendeak bereziki. 5 - Nekazaritzan, ekoizpena handitu egingo da. Bi izango dira arrazoi nagusiak. Garrantzitsuenak, luberrien hedapena. Bigarren arrazoia, hobekuntza teknikoak izango dira, nahiz eta hauek nahiko mugatuak izan. Besteak beste, burdinazko edo belarriaren goldea, lepoko zurruna edo ferra aipa ditzakegu. - Merkataritzan ere susperraldia nabaritu da. Hauek izango dira susperraldiaren arrazoi batzuk. 1- Nekazaritza ekoizpenaren gehikuntzak soberakinen lorpena ahalbidetuko du herrixketako merkatuetan saltzeko. 2- Bai erregeek, bai aristokrazia laikoak (kondeak) eta elizakoak (gotzainak) moneta irarri egingo dute. Horrek salgaien salerosketak erraztu egingo ditu. 3- Bai erregeek, bai aristokraziek astean behingo merkatuak eta urtean behingo feriak sortuko dituzte hainbat lurraldetan. Ingalaterrako hainbat herrixkatan edo hainbat ibaien ahoan (hau da wicketan edo portusetan). 4- Aurreko ataletan aipatu genuen bezala, bikingoen lana ere

garrantzitsua izango da Europako merkataritza bultzatzeko. Izan ere, bikingoek bideratu egingo dituzte haien arpilatzeen salgaiak Europako hainbat merkatutara. Azkenik, hiriak ere suspertu egingo dira, batez ere, IX. mendetik aurrera. - Alde batetik, erromatar garaiko hiriak elizbarrutiaren buruak bihurtu ziren. Kasu askotan, haien erromatar harresiak bota egingo dira eraikuntza berriak egiteko. Eliza ugari berritu egingo dira, eta beste berri batzuk (haien artean katedralak ere) eraikiko dira zenbait hiritan – Londresen, Yorkean, Kanterburyn-. - Beste aldetik, hiri berriak joango dira sortzen IX. eta X. mendeetan. Hiri hauen abiapuntua wikak edo portusak ziren. Leku harresituak ziren, beren biztanleak (merkatariak eta artisauak, bereziki) babesteko. Horrela sortu ziren Brujas edo Gante hiriak, hain zuzen ere. Gizarte mailak. Gizartea bi talde nagusitan zegoen zatituta. Alde batean, boteretsuak zeuden; hau da, aristokraziak (bai laikoa, bai elizakoa). Gutxienak ziren, oso aberatsak, pribilegioak zituzten, eta Inperioko eta erreinuetako goi mailako karguak izaten zituzten. 6 Beste aldean, boteretik baztertuta zeuden biztanleak zeuden. Gizartearen gehienak ziren, lan egiten zuten, zerga gehienak ordaintzen zituzten, eta ez zuten pribilegiorik. Hala eta guztiz ere, bigarren talde hau oso heterogeneoa zen, bai ekonomiaren aldetik, bai askatasunaren aldetik. 1- Nekazarien (nekazariak eta abeltzainak) gizartea zen. Goiz Erdi Aroa nekazarien mundu bat zen. Mundu horretan nekazarien ustiapen txiekiek (bai askeak, bai mendekoak) gero eta garrantzi handiagoa izango dute. 3- Gizartearen tarteko taldeek eta hirietako biztanleriak (artisauak eta merkatariak) oso pisu gutxi zuten garaiko gizartean eta ekonomian. Boteretsuak: aristokraziaren ezaugarriak. 1- Aberastasuna. Ondare aberats ugariren jabeak ziren. Ondare horietan lurrek zuten, bereziki, garrantzi handiena. Izan ere, aristokraziaren kideak, bai laikoak, bai elizgizonek (gotzainak edo monasterioetako abadeak) latifundioen jabeak ziren. 2- Armen jardutea. Aristokraziaren ohiko funtzioa zen, eta garai honetan suspertu egingo da nabarmenki. Izan ere, indar militarra zen erresumen zutabe garrantzitsuenetariko bat. Gainera, gerra gero eta onuragarriagoa bihurtuko da aristokrazia gerlariarentzat: - Ekonomia aldetik, gerlariak harrapakinak lortuko dituzte. - Gizarte aldetik, garaipen militarrek gero eta prestigio handiagoa emango diote taldeari. Hori zela eta, aristokrazia gero eta gehiago espezializatuko da gerraren lanbidean, eta bereziki zalditerian. Horretarako, gerrarako zaldi bat eta bere hornidura militarra ezinbestekoa zen. Oso garestia zen, eta poliki-poliki zaldi gainean gudua aristokraziaren esku geratuko da. Honek ere prestigio gehiago emango dio aristokraziaren taldeari. 3- Goi mailako karguetan parte hartzea; bai Inperioko administrazioan, bai Elizan. Erresumen administrazioa handitu egin zen, eta horrek aukera eman dio aristokraziari goi mailako karguetan parte hartzeko. Bi motatako karguak izango dira: - Jauregiaren gobernuko karguak. - Lurraldeetako administrazioaren karguak; bai shireetan (earldormena, sheriffa), bai dukerrian (dux edo dukea), bai konderrian (comes edo kondea), bai mugetako marketan (marchio edo markako gobernatzailea). 7 Goi mailako kargu hauek oso onuragarriak izango dira aristokraziarentzat; bai ekonomia aldetik (soldata oparoak lortuko dituzte), bai botere aldetik (erresumetako politikan eragin gehiago lortuko dute), bai gizarte aldetik (prestigio gehiago lortuko dute). Gainera, aristokraziako kide batzuek ere Elizako goi mailako karguetan parte hartuko dute. Gotzainak eta monasterioetako abadeak izango dira, eta horrek aberastasuna ez ezik, botera eta eragina ere emango dizkie Inperioan. 4- “Basailutzaren” lotura sendoak taldearen partaideen artean, enperadorea eta erregea barne. Basailutzaren loturak oso lotura hierarkizatzaileak ziren helburu bat lortzeko; hau da, gizartean aristokraziaren taldea hobeto antolatzea goitik behera. Lehenengo, erregeak, eta gero erregearen basailuak; hau da, gortearen aristokrazia, lurraldearen aristokrazia, eta baita Elizako aristokrazia (gotzainak eta monasterioetako abadeak) ere. Hierarkia hau bermatzeko basailutzak bien arteko ordanaren (kontraprestazioaren) konpromiso bat eskatzen zuen. Hau da, basailu baten eta

jaun baten arteko konpromiso bat. Alde batetik, basailuak laguntza militarren zin bat eskaintzen zion jaunari. Eta, beste aldetik, eta horren truke, jaunak bere babesaren eta ordainketa ekonomiko bat (beneficium) ere ematen zizkion basailuari. Nekazarien mundua: jabe askeak, jopuak eta esklaboak. Goiz Erdi Aroa nekazarien mundu bat izan zen. Biztanlearen kopuru gehiena nekazariak ziren. Boteretik baztertuta eta pribilegiarik gabe, nekazariak ez ziren, hala ere, talde homogeen bat. Aitzitik, talde hau oso heterogeneoa zen, bai ekonomiaren aldetik, bai askatasunaren aldetik. Hiru egoera bereiz ditzakegu: jabe askeak, mendekotasunean zeuden nekazariak eta esklaboak. 1- Jabe askeak. Bere kopurua aldatu zen Europako geografiaren arabera, baina guztien egoerak bilakaera bera egin zuen Europan zehar. - Nekazari askeen gutxiengo batek etekinak lortu zituen konkistetan. Hauek basailutzan sartu ziren aristokraziaren jaun batzuekin, eta horren ondorioz igo egin ziren gizartearen hierarkian. - Nekazari askeen gehiengo batek, berriz, beraien funtsak (lurrak, bereziki) galdu zituen, eta aristokraziaren mende geratu zen. Izan ere, ekonomiaren segurtasun ezak (uzta txar baten ondorioak, esaterako) edo erregeen babesaren falta bikingoen aurrean, bultzatu egin zituen nekazari askok aristokraziaren mende sartzera. Jaun babesaren truke, 8 nekazari hauek lurrak galdu ez ezik, askatasuna ere joango dira galtzen poliki-poliki, eta jopuak bihurtuko dira. - Azkenik, beste nekazari batzuen egoera (hauek ere nekazari jabeak eta askeak jatorrian) larritu egingo da gehiago. Hauek ezingo dute jaun baten babesaren lortu, eta funtsa guztiak galduko dituzte. Haien aukera bakarra jorنالتاز bezala lan egitea izango da. 2- Mendekotasunean zeuden nekazariak: jopuak. - Jopuak. Menpekotasun ekonomikoan edo judizialean zeuden nekazariak ziren. Latifundioetan bizi ziren eta bere bizitzaren baldintzak okertu egin ziren. Izan ere, mendekotasun ekonomikoa eta pertsonala gogortu egin zen mendebaldeko Europan Goi Erdi Aroan. 3- Esklaboak. Esklaboen negozioa handitu zen arren konkistekin; gero, egoera guztiz aldatu zen, eta, salbuespen batzuekin (Flandrian, Saxonian edo Bavarian) esklaboen kopurua murriztu egin zen Europan X. mendetik aurrera. Esklaboen murrizketaren zergatien artean bi aipa ditzakegu: errentagarritasun ekonomikoaren falta, eta Elizaren eragina. Hala eta guztiz ere, Elizaren jarrera anibalentea izan zen. Hau da, zenbait kontziliotako xedapenetan Elizak debekatu egin zuen esklaboen salmenta hainbat kasutan; baina, bestalde, esan behar da ere, esklaboen askatasuna debekatuta egon zela Elizaren lurretan. Dena den, esklaboen egoera pertsonala hobetu egin zen karolingiarren garaian. Adibidez, latifundio batzuetan epailearen babesaren ere izan zuten, eta esklabo batzuk haien jabeen konfiantzazko pertsonak izatera ailegatu ziren: bai administrazioaren arloan, bai militarren arloan (guardia pertsonalak).

4. Eskandinabiako herriak: Bikingoen hedapena

Oso gutxi dakigu Bikingoei buruz VIII. mendearen bukaera arte. Garai horretan, bikingoak monasterioak erasotzen hasiko dira, eta, 793. urtean, aurreneko aldiz, iturri idatzietan agertuko dira. Lindisfarne monasterioa (Ingalaterrako ekialdeko kostaldean kokatuta) erasotu zutenean, hain zuzen ere. Hortik aurrera bikingoen berriak biderkatu egingo dira, batez ere, monasterioetako erregistroetan. Iturri hauen arabera bikingoak deabruaren irudia izango dira. Bikingoak germaniar herrialdeekin ahaidetuta daude, eta pentsatzen da garai ailegatu zirela Eskandinaviara. Hala ere, ez dakigu noiz. Izenak, wikekin edo badiarekin lotura dauka. Bikingoek, badiaren gizonak ziren, hain zuzen ere. Hori bai, beste izen ere izango dute edo emango diete. Frankoentzat, normandiarrak izango dira, hau da, iparraldeko gizonak. Musulmanentzat, suaren adoratzaileak ziren. Bizantziarrentzat, berriz,

varegoak edo rusak ziren; hau da, merkataritzaren gizonak edo Rusiatik zetozenak. 2 VIII. mendearen bukaeran Eskandinaviako gizarteak ezaugarri hauek zituen: - Klanaren edo sendi luzearen garrantzia. Klana familiaz osatuta zegoen, bai odolezko loturak zituzten kideekin, bai morroiekin, bai esklaboekin. Klan bakoitzak buruzagi bat (Bondi) zuen. - Klan bakoitza lurralde batean (Land) zegoen kokatuta. Lurralde hori Bondi baten mendean zegoen, baina Bondik ez zuen botere guztia. Aldiz, klaneko erabaki garrantzitsuenak gizon askeen asanbladak (Ping) hartzen zituen. - Bondiaren gainetik errege bat edo Jarl (armada-buru bat) zegoen, eta Bondi guztiek ere kontseilu bat osatzen zuten erregea aholkatzeko helburuarekin. Erregearen boterea gerlari gaztearen jarrailerian zegoen oinarrituta. Hori bai, ez bazuen ondo gobernatzeko, kargutik ken ziezaioketen. - Nekazaritzak eta abeltzaintzak garrantzi nagusia izango dute bikingoen ekonomian. Artisauak eta merkataria ere bazeuden, baina gutxienak ziren. Beste profesional ere bazeuden, sendagileak edo juristak esaterako. - Juridikoki, gizartea bi talde nagusi artean zegoen bananduta. Alde batetik, gizaki askeak, landetako asanbladetan parte hartzen dutenak. Nekazariak, arrantzaleak, artisauak, juristak, sendagileak, poetak, merkataria, nabigatzaileak edo gerlariak ziren, bereziki. Beste aldetik, esklabuak zeuden, gehienak arpilatzetan harrapatuta. Hori bai, hauek haien askatasuna eros zitezkeen, zerbitzuen bertutez diru kopuru bat ordaindiz. - Emakumeak betekizun garrantzitsu bat zuen bikingoen gizartean. Bere autoritate morala handia zen gizartean. Esaterako, familiako tradizioen jagolea zen; klanen ohorea defendatzen zuen, gizonei mendekoaren eskubidea gogoratuz eta arbasoen memoria gordetzen zuen. Hedapenaren zergatiak: ¿Zergatik hasiko dira bikingoak Eskandinaviatik kanpo hedatzen VIII. mendearen bukaeran? Arrazoia edo arrazoia ez daude oso garbi, eta zenbait hipotesi proposatu egin dira. - Demografiaren hipotesia. Garai horretan Eskandinaviako lurralde batzuk gainjendetzatuta zeuden, eta horrek bultzatu zituzten Eskandinaviatik irtetera. - Merkataritzako bide berrietara ailegatzea. - Hiru naziotasun handiaren sendotzea Eskandinavian bertan: hau da, Suedia, 4 Norvegia eta Danimarka. Bakoitza interes desberdinekin, baina helburu berdinarekin, hau da, boterea indartzea. Hala eta guztiz ere, lehenengo espedizioen arrakasta izango da sustatzailerik onena hedapena jarrartzeko espedizio handinahikoagoekin. Baina, ¿zeintzuk ziren haien espedizioen arrakastaren zergatiak? Bi faktore aipa ditzakegu: Faktore psikologikoa. Hau da, bikingoen erasoek eragiten zituzten sorpresa eta izuaren eraginak. Izuari dagokionez, gainera, monjeek berek (hauek ziren bikingoen biktima nagusiak) handitu egingo dute bikingoen irudi maltzurra eta krudela haien idazkietan. Horrek, dudarik gabe, handitu egingo du jendearen izua. Faktore estrategiko eta teknikoa. Estrategiari dagokionez, bikingoen erasoak (erasotzaileek hamar edo hamabi itsasontzi erabiltzen zituzten) oso azkarrak izaten ziren, eta ezin zieten uzten haien biktimei laguntza eskatzea, defentsa antolatzea eta ia ezta gordetzea ere. Teknikari dagokionez aipatu behar da, bereziki, nabigazioan erabiltzen zituzten itsasontzi bereziak eta teknika berriak. Bi itsasontzi nagusiak gerrarako langskipak eta garraiatzeko eta merkataritzarako knörrak ziren. Itsasontzi arinak ziren, zingo txikikoak, oso errazak maniobratzeko, aproposenak ibaietan gora joateko. Itsasontzi mota hauetan teknika berri batzuk erabiliko dituzte. 5 Adibidez, gainjarritako bordak, gilak, arraun lema edo bela karratua. Hala eta guztiz ere, bikingoak ez ziren bakarrik gerlari onak, basatiak, krudelak eta arpilatzailerak. Hori ere baziren, baina bakarrik ezaugarri bat zen, eta ez nagusia (merkataria, nabigatzaileak, esploratzaileak edo kolonizatzaileak ere izan ziren). Gainera, esan behar da bikingoen herrialde bakoitzak (norvegiarrak, suediarrek eta danimarkarrak) hedapenerako modu desberdinak erabiliko dituela. - Norvegiarrak esploratzaileak izango dira, bereziki. Ozeano Atlantikoaren litorala esploratu egingo dute, Iparraldeko Amerika (Vinland), Groenlandia, Islandia eta Irlandako iparraldea, eta

hegoaldean Marokoraino ailegatuko dira. - Danimarkarrek, aldiz, bikingoen irudi topikoa dute. Arpilatzaileak beti prest bai harrapakin lortzeko, bai estortzioak egiteko eta zergak eskatzeko mehatxuaren bidez, bai erreinuak sortzeko mendebaldeko Europako zenbait lurraldetan. Batzuetan arrakastarekin. Esaterako, Normandia Frantzian, eta Dageg Ingalaterran. - Suediarrak merkatariak (edo varegoak) izango dira, bereziki, edo gerlari mertzenarioak. Bere lurralde preziatuena hedapenerako Errusia izango da. Itsas Baltikotik, Itsas Beltzaraino eta Itsas Kaspioraino, varegoen aztarna nabarmena izango da, 6 batez ere, eslaviarren lekukoetan (Novgoroden edo Kieven). Beranduago, IX. mendearen erdialdetik, Bizantziaraino ere ailegatuko dira, merkatari eta gerlari gisa. Bikingoen hedapen nagusia X. mendearen lehenengo hamarkadetan bukatuko da (930. urtearen inguruan). Garai horretan geldituko dira bikingoen migrazio eta espedizio garrantzitsuenak. Hedapena mende bat eta erdi iraun zuen. Baina, zeintzuk izan ziren ondorio garrantzitsuenak? Bi aipa ditzakegu, bereziki. - Europako botere politikoari dagokionez, bikingoek bi eraikin politiko nagusi sortuko dituzte mendebaldeko Europan. Alde batetik, Normandia, Frantzian; eta, beste aldetik, Danelaga, Ingalaterran. Lehena, Normandia, Frantziako erreinuan integratu egingo da, dukerri bat bezala. Bigarrena, Danelaga, Ingalaterrako anglosaxoien monarkian integratu egingo da. Modu honetan, bikingoek lagundu egingo diote monarkia unitarioen bermatzeari. - Europako ekonomiari dagokionez, bikingoek bultzatu egingo dute merkataritza Europan. Alde batetik, merkataritzarako bide berriak irekiz (Europa Atlantikoarekin, ekialdeko Europarekin edo Bizantziorekin, esaterako). Bestetik, baliabide finantzario ugari zabalduz Europako merkatuetan. Hau da, bikingoek ez zuten gordetzen espedizioetan 7 lortutako altxorrek, baizik eta haiekin salerosten zituzten Europa Atlantikoaren merkatuetan. Horrek bultzatu egingo ditu Europan bai monetazirkulazioa, bai merkatuen eta burgu berrien sorrera, batez ere, Europako kostalde atlantikoan (Ingalaterran, Herbeheretan, Frantzian) eta Errusiako estepan.

→ Feudalismoa vs Feudalitatea:

→ Feudalitatea definizioa :

- ◆ “Feudalismoa definituko badugu, **obedientzia** eta zerbitzu **harremanak** –gerrarako askotan- sortu eta arautzen dituzten erakundeek osatutako multzoa dela esan daiteke. Harremanotan, bi alde agertzen dira: gizon libre bat, **basailua** deiturikoa, eta beste gizon libre bat, **jauna** deitzen dena. Jaunak basailua babestu eta mantendu behar du. Gehienetan, sostengua eman behar horren ondorioz, basailuak jaunarengandik *feudoa* deituriko ondasun bat hartzen zuen”. (Ganshof).
- ◆ Basailutzarik gabe ez dago erregimen feudalik.

→ Feudalismoa definizioak:

- ◆ A) Marc Bloch definitu zuen:
 - Gizarte mota bat, non aristokrazia gerlaria eta menpeko nekazalgoaren arteko funtsezko **bereizketa** da antolamenduaren ezaugarri nagusia.
- ◆ B) Historiografia marxista (Bonnassie, Bois):
 - Gizarte egitura bat, non elite menperatzaile batek (jaunek), gehiengo menperatu bat erabiltzen dute produkzio indar gisa.
- ◆ Beraz, Zer zen feudalismoa?:
 - P. Bonnassie horrela definitu zuen : “Erregimen soziala, nekazarien lanaren soberakinaren konfiskazioan oinarritzen zena eta

soberakin horren banaketa talde menperatzaileen artean basailutza sareen eta konpentsazioen –*feudoen*- bitartez bermatzen zuena” .

→ **Feudalismoa: Aldaketa edo Iraultza?:**

→ **Kronologia:**

- ◆ Hego Frantzia: 980-1030.
- ◆ Katalunia: 1020-1060.
 - 1020tik 1030ra bortizkeria mugagabea.
- ◆ Ingalaterra: 1066.
- ◆ Nafarroan: 1070-1090.

→ **1100 urtean (Hemen agertzen dira idatzi ziren hainbat gauza feudalismoa ulertzeko) :**

- ◆ Pisako apezpikuaren aurrean Casciavoloko biztanleek Casianoko jaunen aurka aurkeztutako keaxak: Botere guztiak bere indarra galdu ostean, gure lurretan justizia hilik eta lurperaturik zegoen, paganoak edo sarrazenoak bagina bezala zigortzen gintuzten. Gure etxeak erasotzeari, ohean zeundela gure emazteei oldartzeari eta jipoiak emateari ekin zioten. Aldi berean, etxeko ondasun guztiak kendu, gure semealabak jo eta uretan eta lokatzean arrastatu, abereak lapurtu, landak suntsitu eta baratzetako fruitu eta bizirauteko baliabide guztiak eramaten hasi ziren.

→ **1063 urtean:**

- ◆ Antso IVa, Iruñako erregeak, bere zaldunekin dozena bat gizon hil dituela onartzen du, Nestaresen (Errioxan): [...] Aitortzan aipatutako bekatuengatik, non nik eta nire milites-ek hamabi gizon hil genituen, Nestares hiribilduan eta haren aldirietan.

→ **XII. medean:**

- ◆ Anarkia Ingalaterran, Eztebe erregearen garaian, Kronika Anglosasxoiaren arabera: *Anno Domini* 1137 [...] Zoritxarreko biztanleak maltzurkeriaz zapaldu zituzten, gazteluak eraikitza behartuz eta, hauek eraikiak zeudenean, deabruz eta gizon gaiztoez bete zituzten. Orduan, egunez eta gauez, ondasunak zituen edonor atxilotzen zuten, nekazari eta emakumeak, eta espetxera botatzen zituzten, haien urrea eta zilarra eskuratzeko [erreskate gisa]. Horretaz gain torturatu egiten zituzten, era jasanezin batean: inoiz ez ziren hainbeste martiri torturaturik egon, garai horretan bezala. Batzuk oinetatik zintzilikatu zituzten, ke zikinaz betetzen zituzten bitartean. Beste batzuk hatz loditik zintzilikatu zituzten, edo burutik, haien hanketan maila-kotak jartzen zituzten bitartean. Sokak jartzen zituzten haien buruak inguratuz, gero hauek estutzeko mina burmuinera heldu arte. Ziegetan sartzen zituzten, non sugedorriak, sugeak eta apoak zeuden [...] Herrixkei ordainketak eskatzen zizkieten, “protektzioaren trukeko ordainketak” zirela esanez. Gizajoez zer ematerik ez zeukatenean, orduan haien herriak zakuratu eta erre zituzten [...].

→ **Circa 1020:**

- ◆ Conqueseko Sainte Foyren mirarien liburuan: Conqueseko herrixkan Hugues izeneko gizona bizi zen. Bertoko gaztelauaren anai-erdia zenez, harrokeriaz jokatzeko zuen eta hortaz guztiak gorroto zuten. Benoît izeneko nekazari baten aurka egiten zuen gorroto handiz, honek setakeriaz aurre egiten baitzion, eta hortaz Huguesek maiz laidotu egiten zuen bidegabekeriak. Benoïtek, irain guzti horietaz nekaturik, beraren aurka jo zuen amorratuta eta erail egin zuen. Segidan, hildakoaren senideen beldurrez, bere ondasun guztiak utzi eta ihes egin zuen. Bere emaztea

ere berarekin ihes egin zuen, ez zuelako senarra bakarrik utzi nahi. Etxean soilik bost urteko umea geratu zen, gurasoak ezin izan zutelako beraiekin eraman.

Huguesen senideek, umea aurkitu zutenean eta bere aita hiltzailea ihes egin zuela ikustean, ume errugabea hartu eta amorru guztiz, Orestesen antzera, beraren aurka egin zuten. Baina horren txikia zen umea ezen ezin izan zuten erail. Beraz, orratz zorrotz batzuk begietako ninietan sartuz itsutu zuten, erdi hilda utzirik.

→ **1085, Otsailaren 22a:**

- ◆ Santiago de Peñalba monasterioaren eta Adosinda Rodríguez-en arteko auzia, mahasti baten jabetzaren inguruan: [...] Villabuenako mahastia monastegiarena dela, Bierzoko lurraldean, beste mahasti batzuetatik gertu eta hesiz inguratuta. Mahasti hau Adosinak eta bere semeek zeukaten zilegizko titulurik gabe. Adosinak, mahastia monastegiarena ez zela aldarrikatzen zuenez eta entregatzeko orduan erresistentzia jarri zuenez, *pena kaldaria* jasan zuen, hau da, erreta atera zen. Horregatik adierazi zen bere bidegabekeria eta abadeak apaltasunez jokatu zuen, Adosinak zor zituen 30 soldatak barkatuz, hau baitzen ezarritako zigorra egindako epaiketa ez onartzeagatik eta bere semeak berriz mahastian sartzen saiatu zirelako.

6. Gizarte feudala: Jaurgoa eta Nekazalgoa

→ **Gizarte Feudala: Jaurgoa:**

- Giza morroia bilakatu zenean, Verduneko Saint Michel abadiaren kronika eta gutunen arabera: Nantier jaunaren gaietan (1024-1033), Saint-Michel elizaren abadea zena Saint-Christophen, Bonde eta Marsonetik gertu, emagin libre bat zegoen, Gisa izenekoa. Bere senarra hil zenean, hau baita librea izandakoa, Gisak herrixkako beste biztanleen irainak jasan behar izan zituen. Izatez, Milon de Gondrecourt jaunaren ordezkariak errentak eskatzen zizkieten bere lurrengatik, nahiz eta bere senarra bizi zenean hauengatik ez zuten ezer ordaintzen. Honengatik urduri, eta gizon hauen eskakizunen aurrean eusteko, Gisak erabaki bat hartu zuen. Aholkua eskatu ostean, Saint-Micheleko abadiara gerturatu zen eta bertan, San Migel egunean, bere burua eta bere seme-alabena monastegiari eskaini zizkion, zerbitzari gisa arituko ziren handik aurrera, monastegiari zergak ordainduz.
- Morroien ihesa eta jazarpena araban (1332): [...] Orain arte jaunen menpe egon diren morroiak, horrela jarrai dezatela edonora mugituz gero ere. Morroiek ihes egitea aukeratzen badute, jaunek hauek harrapatu ahal izango dituzte, beraien ondasunak bereganatuz.

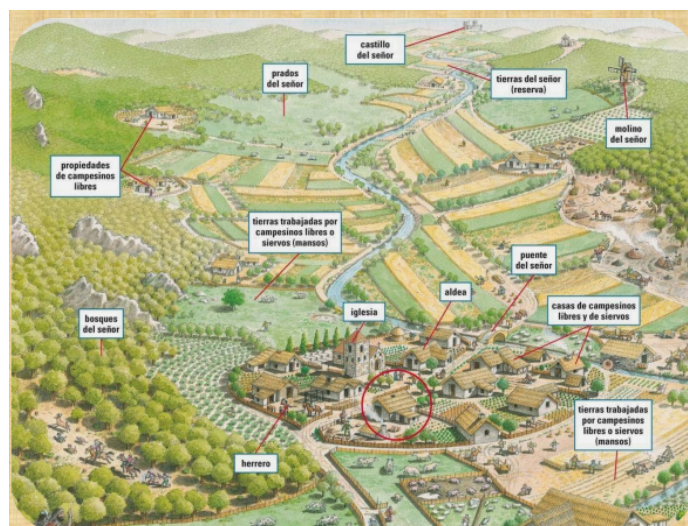
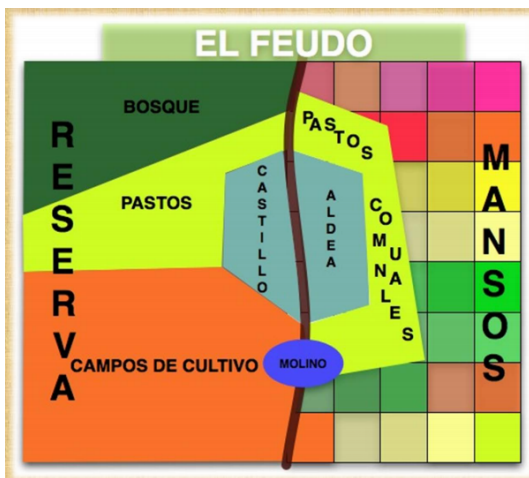
→ **Jaurgoaren definizioak:**

- ◆ Erdi Aroan, hitz horrek, eliteetako pertsona batek edo pertsonamultzoko batek, bere **menpeko gizakien lanaz probesteko baliabide guztiak** aipatzen ditu.
- ◆ Jaurgoaren burua **jauna** deitzen zen, latinez, **senior** edo **dominus** hitzak erabiltzen ziren esangura hori adierazteko.

- ◆ Jauna: nobleziako edo zalduneriako kidea izaten zen.
 - Elizako hainbat prelatuk ere –abadeek, apezpikuek- horrelako eskubideak eduki zitzaizkion.
 - Zenbaitetan, hiriek beraiek, beren inguruetako herriekin, jaunentzera antzera jokatzeko zuten, menpekotasuna ezarri, **jaun kolektiboak** balira bezala.
- ◆ Jaurgoaren sorrera eta loraldia **Erdi Aroan** kokatzen bada ere, **Europar Erregimen Zaharreko mendeetan** zehar iraungo zuten (XVI-XVIII. mendeetan), Iraultza Frantsesaren garaira arte. **Iraupen luzeak erakundeak** izan ziren.

→ Jaurgoaren aurrekariak: Goi Erdi Aroko **Villak**:

- ◆ **Villak**: landa esplotazio handiak, aldi karolingioan garapen gorena izan zutenak, Loire eta Rhin ibaien arteko lurraldeetan.
- ◆ **Bi osagaiek osatutakoa**:
 - **Erreserba**: jaunari zegokion zatia.
 - **Tenentziak**: esplotazio txikiak, mantsoak ere deituak.
- ◆ Erdi Aro Betean jaurgoak heredatu zuten banaketa hau, baina funtsezko aldaketekin.

→ **Jaurgoko zama arruntenak:**

- ◆ Derrigorrezko lanak edo **korbeak**, jaunaren erreserban egin behar zirenak. Merkataritza garatu ahala, **soldatapeko jornalarien lanaren bidez** ordeztuko ziren.
- ◆ **Zentsuak** edo errentak: etxebizitzagatik eta etxeari loturiko lurrak ustiatzeko eskubideagatik.
- ◆ Jaunaren **monopolioak (banalitateak)**: errota eta labearena ziren nabarmenenak. Jaunaren instalazio hauek derrigor erabili behar ziren, **tasa ordaindurik**.
- ◆ **Merkataritza lehentasuna**: jaunaren produktuak lehenengo saldu.
- ◆ **Heredatu** edo **ezkondu** ahal izateko jaunaren baimena beharrezkoa izan zitekeen, **tasak ordaindurik**.
- ◆ **Parrokia patronatuak**: jaunak tenplu bat fundatuz gero edo tenplu hori bere babespean egonez gero, berari **zegokion erretorearen izendapena** eta berak hartzen zituen **elizaren errentak** –hamarrenak, batez ere-.
- ◆ **Pertsonen gaineko boterea**: Jaurgo “Banala” edo jurisdikzionala. Justizia emateko gaitasuna.

→ **Gizarte Feudala: Nekazaltoa:**

- Toma Becket deunak lapurtzeagatik zigorra jaso zuen nekazari bat sendatzen du (post 1173) : [...] Westoning-eko nekazari bat, Ailward izenekoa, harrapatu zuten eta Bedford-eko *sheriff*-aren eta konderriaren zaldunen aurrera eramane zuten, *penny* baten salneurria zeukan gauza bat lapurtzearen. Publikoki kondenatu zuten eta, horren ondorioz, bere begi eta barrabilak galdu zituen [...] Tomas Deunaren merituak gogoraraziz, era loriatsu eta miragarri batean sendatua izan zen [...].
- **1415 urtean:**
- ◆ Jacotin Plouvier, Valenciennes-eko burgesa, eta Mahiot Coquel, Tournai-eko jostunaren arteko duela, Valenciennes-en (Hainaulteko dukerria): [...] Bere esku eta atzazkalekin bi begiak lehertu eta atera zizkion. Belaunak urdailaren gainean jarri eta bihotza ere lehertu zion. Baita, bere eskuekin ito zuen, horren ostean bere gorpua borroka eremutik botata.
- **1456 urtean:**
- ◆ James Fisher, jostun eta arrantzalea, eta Thomas Whitehorne, langabetua eta ustezko lapurraren arteko duela Londresen: [...] eta zakilan kosk egin zion [...] eta sudurrean kosk egin zion bere haginekin, baita hatz lodiarekin begi bat atera [...].
- **1411 urtean:**
- ◆ Nekazarien erresistentzia Sahagún-en, Lehen Kronika Anonimoaren arabera (circa 1140): Garai honetan nekazariak, laborariak eta jende txiki ugari elkartu ziren, haien jaunaren aurka aritzeko, hauei zor zioten zerbitzuak ez betetzeko. Batzar honi anaiartea deitu zioten eta merkatu eta hiribilduetatik joaten ziren hurrengo

bilerak noiz eta non izango ziren aldarrikatzen [...]; jaunei zor zioten errenta ordaintzeari eta korbeak betzeari egiten zioten uko, eta norbaitek halakoak eskatzen bazituen, pertsona hori hiltzen zuten [...] Eta zenbaitetan, gehiegikeria egiten ari zirela uste bazuten, korbeak bakarrik betetzeko agintzen zuten, beste kontuetan obeditzeari uko egiten eta gauza guztiak apurtzen zituztelarik.

→ **1300 urtean:**

- ◆ Elton herrixka eta Ramsey-eko abadearen arteko auzia, lan zerbitzuen inguruan: [...] Hugh giltzazainak deklaritzen duenez, [morroiek] ez zuten belar sikua jaunaren gurdietan sartu, larretik *manor*-era eramateko, nahiz eta aspalditik hau egitera behartuta zeuden. Morroiek, ordea, argudiatu zuten, garraio lan hori euren borondatez, nahi zutelako, eta administrazioaileak horrela, espresuki, eskaturik soilik egiten zutela, baina egiteko obligaziorik ez zutela. Maizter libreei eta beste batzuei galdetzeko eskatu zuten. Egindako inkestak zioen morroiak belar sikuarekin larrean bertan fardelak egitera behartuta zeudela, baita fardel hauek abade jaunaren patioan deskargatzera ere. Hala ere, ez zeuden fardelak gurdian sartzerara behartuta: hau haiek nahi izanez gero egingo zuten, jaunak hala eskatu ostean [...] Esandako morroiek elkarrekin eztabaida dezatela, abade jaunarekin akordio batera ailegatzeko.

→ **Matsoak:**

- ◆ Populaketa edo ekoizpen unitateak, familia baten edo familia multzo baten mantenurako. Mantsuetako instalazioak osatzeko, fruitondoak eta baratzeak tarteka daude.

→ **Nekazarien etxea:**

- ◆ **Tamaina txikia:** 50-60 m².
- ◆ **Material iragankorrak:** egurra, adarrak. Lastozko teilatua.
- ◆ **Gela bakarra** familia eta abereentzat. Familiaren eta abereen espazioa banatuz joan zen.
- ◆ **Gero:** beste banaketa bat eman zen, sukaldea eta logela komuna bereiztuz.
- ◆ **Altzariak:** gutxi eta landugabeak. Mahaia, esertzeko bankuak, ez zeuden oheak: lurrean jarritako lastoan lo egiten zuten.

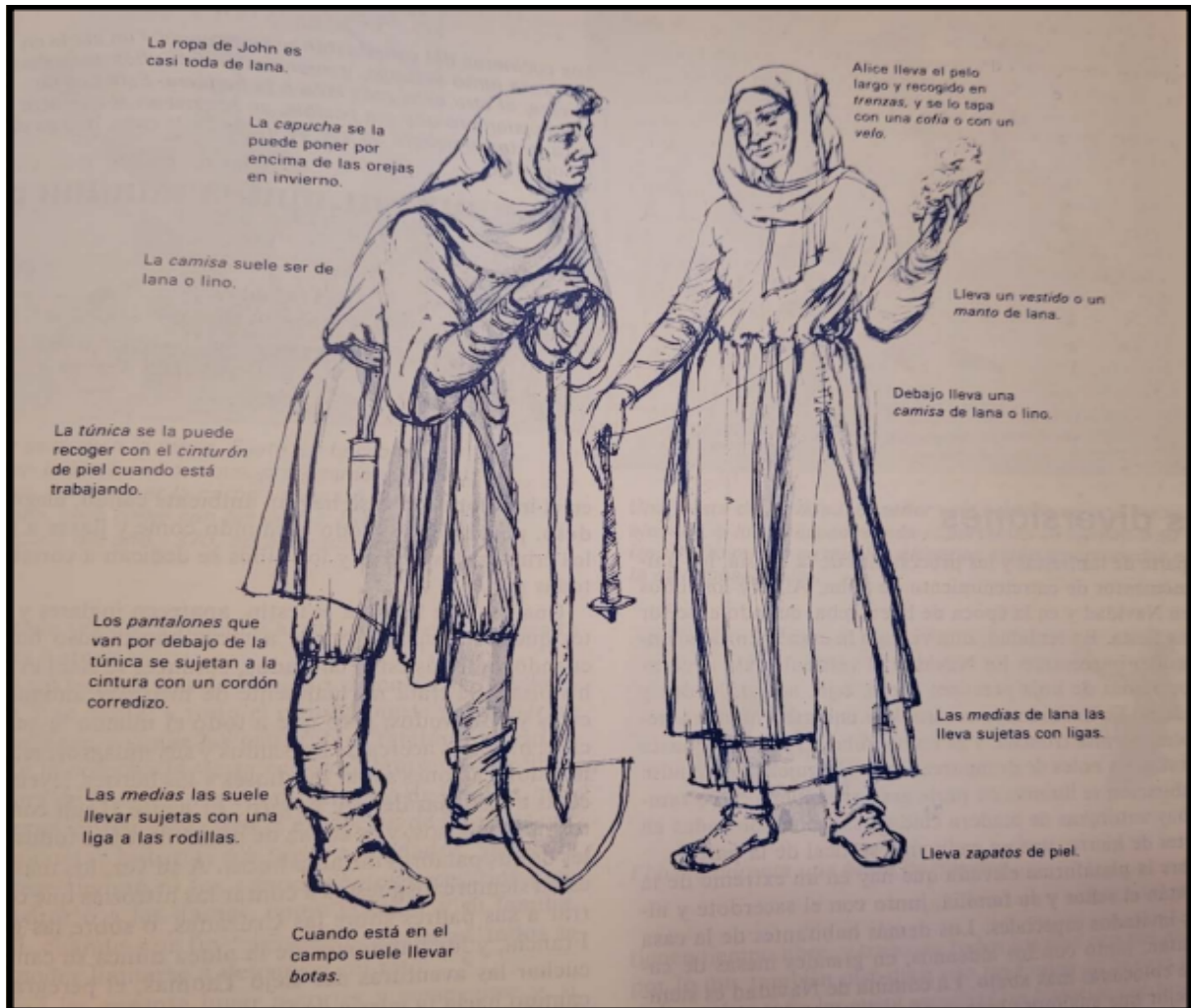
→ **Mendebaldeko Europako nekazal exte tipikoak (Robert Fossier-en arabera):**

- ◆ **Tamaina:** txikia edo ertaina.
- ◆ **Bi gunek:** sutondoa eta logela + korta. Eraikin gehigarriak beste funtzioak betetzeko: aletegia, ehundegia, sutegia.
- ◆ **Sutondoa:** hormari erantsita edo etxearen erdialdean kokatuta, ez dira tximinien aztarnarik aurkitu.
- ◆ Egurrezko zutabez egindako hormak, adar eta lokatzez estaliak, batzuetan harrizko oinalde batekin.
- ◆ Lur zanpatuz egindako **zorua**. Kasu batzuetan harriztatua.
- ◆ **Teilatua:** normalean lastoz egindakoa, teilarik gabekoa.

→ Neska gazte bat nekazaritza laboreetan (K. 1162):

- ◆ *Alpaïs Cudotekoaren bizitzatik aterata:* [Bernard nekazariak] Idi pare baten laguntzaz bere lursaila laboratzen zuen. Nekazal jarduera honetan bere hamabi urtetako alabaren laguntza jasotzen zuen. Bere alabak lurra goldatzen zuen idiekin, makil bat erabiliz hauek ziztatzeko. Gorotzak bere sorbaldan eramanda, neskak bere aita laguntzen zuen lurra ongarriztera joaten zenean. [...] Bere nebak bera baino gazteagoak zirenez, behiak eta ardiak zaintzen zituzten. Igande eta jaiegunetan, beste neska batzuk dantzatzera joaten zirenean, Alpaïsek lan egiten zuen: idiak eta behiak belardietara eramaten zituen, familiaren baratzetik eta auzokideen soroetatik aldentzeko [...].

→ Jantzera:

→ Biztanleriaren gorakadaren zergatia:

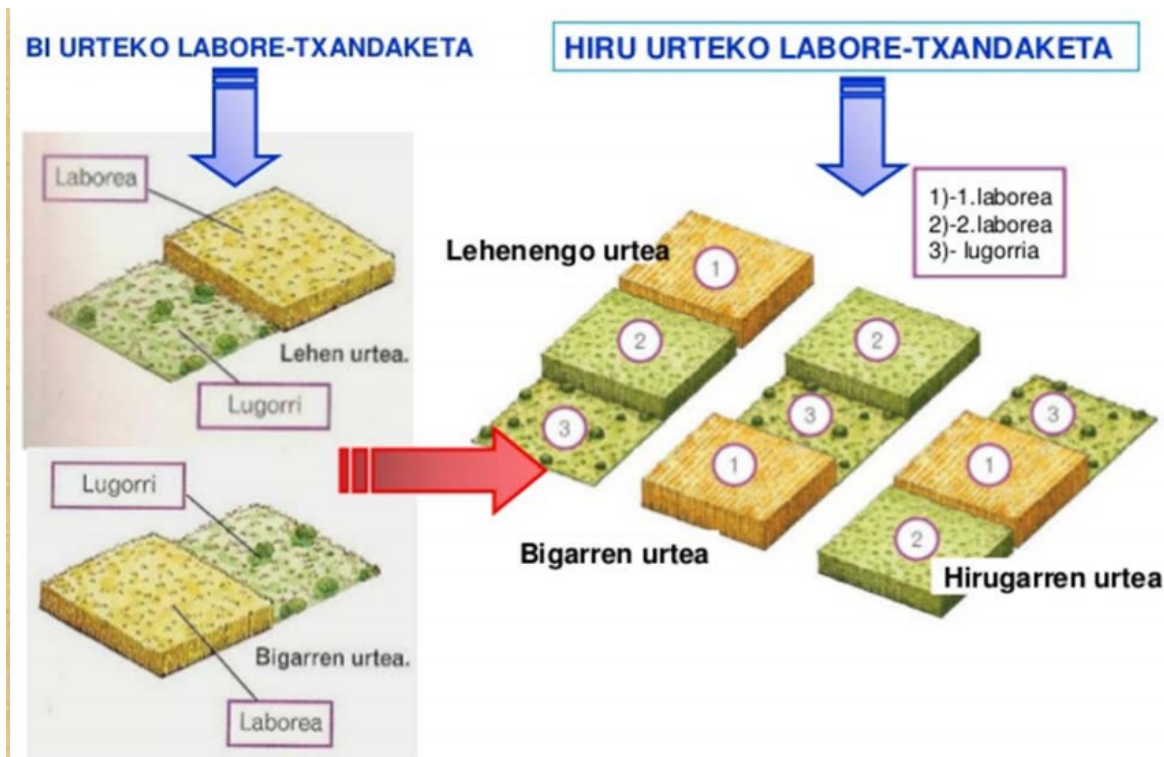
- ◆ Hazkunde jarraia eta metatua, nahiz eta ezberdintasun geografikoak eta noiz behinka epe laburreko etenaldiak izan.
 - Izurrite eta epidemia handien “tregoa”.

◆ **Ondorioak:**

- Nekazal hazkundera:
 - Estentsioa halaberrez----- garapen tekniko eskasa.
 - Nekazal produkzioaren igoera----- biztanleriaren gorakada.
- Lurberrien hedapena hazten da.

→ **Nekazaritzaren garapena:**

- ◆ **Luberritzeak:** hazkunderaren eragileak.
- ◆ **Hedapenaren mugak:** teknologikoak, geografikoak, ekologikoak.
- ◆ **Hobekuntza teknikoak:** Ez dira erabakigarriak, tresnerian eta ekipamenduetan zein metodoetan.
 - Hazkundera nekazarien lanean oinarritzen da.
- ◆ **Burdinaren erabilera nekazaritza tresnerian:**
 - Aitzurra eta piko.
- ◆ **Animalien erabilera:**
 - Zaldientzako: koilare zurruna. Geroago, koilare zurrunetik bigunera igaroko da.
 - Idiarentzako uhaleria. Uztari berriaren abantailak.
 - Nekazaritza teknologia berria: golde astuna edo asimetrikoa (XV. mendeko kodizeen arabera).
- ◆ **Lurgorri sistema:**

→ **Gizarte Feudala: Noblezia:**

- ◆ **Familia estrategiak:** ezkontzak adostu, aliantzak antolatu...
- ◆ **Ondorengo baten eskuetan** herentziaren kontzentrazioa. Behe Erdi Aroan: **maiorazkoaren** sorrera.
- ◆ **Herentzia-lerro nagusitik kanpoko seme-alaben egoera** alda zitekeen. Konponbideak: eliza, ezkontza estrategiak, zalduneria, gorteko mantenua. Zenbait kasutan, arrakasta soziala posible zen: Gilermo mariskalaren adibidea.
- ◆ Elitismorako joera: **odol-nobleziaren eraketa** (XII. mendetik aurrera). Testuinguru horretan: genealogiaren eta heraldikaren garrantzia.
- ◆ Noble guztiak **EZ ziren jaun feudalak**.

→ **Basailutza, omenaldia eta feudoa zer diren:**

- ◆ **Basailutza:** gizarte harreman bat, zerbitzuak eta fideltasuna bideratzeko.
 - **Protagonistak:** nobleak, Elizako prelatuak, zaldunak.
 - Boterearen orekaren arabera, **benetako aliantza**.
- ◆ **Erritoak eta zeremoniak:** belaunikatzea eta eskuen elkartzea – *inmixtio manuum*- eta zina, erlikien edo Ebanjelioen aurrean.
- ◆ Askotan, **feudoaren** donazioa; feudo motak.
- ◆ Jaunaren eta basailuaren **eginbeharrak**.
 - *Auxilium et consilium*.
- ◆ **Feudoaren bilakaera:** heredagarritasuna, jaunen aniztasuna. Feudo hoberena ematen zuen jaunak lehentasuna izango zuen zerbitzuak izateko –jaun “ligioa” deiturikoak-. Basailuaren eskumenen zabaltzea.

→ **Aristokrazia eta boterearen bereganatzea:**

- ◆ **Adierazpenak** (iraultza feudalaren seinalea, zenbaiten aburuz):
- ◆ **Gazteluen ugalketa** (Frantzia eta Katalunian, batez ere, XI. mendetik aurrera).
- ◆ **Eskumen publikoen pribatizazioa:** justizia, txanpona, armada. Ofizial publikoek beren barrutien kontrola galdu zuten. Aldaketa horren poderioz: jaurgo banala.
- ◆ Protagonistak: **gazteluzainak** edo **alkaideak** (sire-ak, bizkondeak); **apezpikuak** eta **abade** handiak: zenbait elizbarruti jaurgo jurisdikzional bihurtu ziren; lur jabe handiak (beren lurretan jurisdikzioa eskuratu zutenak).

- ◆ **Mota** muinu artifiziala batean dauden gazteluak eta **Bailey** beheko esparrua.

→ **1060. urtearen inguruan:**

- ◆ Ardres-eko gazteluaren eraikuntza: Herrad Selnessen bizi zen, padura eta baso baten alboan [...] [Baina alboko herrixka, Ardres izenekoa, merkatal ibilbide batean ezarrita zegoenez, asko hazi eta garatu zen]. Ardresen ospea eta izena hainbeste hazi ziren, ezen Herradek bere eraikuntzak Selnesetik Ardresera lekualdatu zituen [proiektua ezin izan zuen aurrera eramanez, 1049an hil baitzen, baina bere semeak, Arnoulek, burutu zuen 1060. urte aldera, Boulogneko kondearen laguntzarekin]. Bere potentzia militarren ikur gisa, Ardres herrixkaren alboko paduran, Arnoulek mota oso altu bat eraiki zuen, lurra pilatuz [...] harresi sendo batekin kanpoko esparrua hesitu zuen, oholesiaren barnean errota bat eraikiz. Handik gutxira, bere aita zenaren nahiak asetuz, Selneseko eraikuntza guztiak suntsitu zituen eta Ardreseko gaztelua gotortu zuen, eta zubiekin, atekin eta bestelako eraikuntzekin hornitu zuen. Egun horretatik aurrera, [...] Arnoul, Ardreseko biztanleen babeslea eta jauna bilakatu zen.

→ **Zaldun bihurtzeko bide anitzak (XI mendean):**

- ◆ **Goi nobleziako kideak** (*kondeak, printzeak, sire-ak*, tituluak: *nobleak, oso nobleak, oso beldurgarriak*). Gazteluzain boteretsuenak ere talde horretan sartzen ziren.
- ◆ Nobleziako familietan **herentzia lerrotik** at geratzen ziren semeak: Gilermo mariskala, adibide gisa.
- ◆ Iraultza feudalean *milites* bezala jardun zutenak.
- ◆ **Hirietako merkatarien** leinurik aberatsenetako kideak (Flandrian eta Ipar Italian, batez ere).
- ◆ Europako mugaldeetako hirigune askotan, **zaldia** mantendu ahal zuten biztanleak (*bilau zaldunak*, Gaztelan).
- ◆ Hobekuntza sozialaren ondorioz, **nekazari** ohiak: Alemaniako **ministerialak** (jopu zaldunak).

→ **Zaldunen elitismorako joera:**

- ◆ XIII. menderako **gerlari nobleen korporazioa** ezarrita zegoen.
- ◆ **Zaldunerian sartzeko bideak itxi ziren:**
 - **Jaiotza** (familia nobleetan).
 - Errege **pribilegioa**.
 - Baldintzok beteta ere, **errito berezia**, gero eta garestiagoa eta konplexuagoa ezinbestekoa.
- ◆ Nobleen eta zaldunen **pribilegioak** nahasteko joera:
 - **Ekonomikoak**: jaurgoko zamen askapena eta zergen aurreko abantailak.
 - **Judizialak**: parekoen epaiketa eta zenbait zigor ez ohoragarri ez aplikatzea.

→ Zaldunaren bizitza:

- ◆ Entrenamendua **7-10 urterekin** hasten zen.
 - Paje bezala arituko ziren, gauza ugari **ikasten**: olerkiak egin, abestu, armak erabili, zaldiz ibiltzen.
- ◆ 14 urterekin ezkutari bilakatuko ziren.
 - Bezte ezkutari edo zaldunen aurka borrokatu entrenatzeko. Zaldiaren gainean borrokatzen ikasiko zuten, baita ehizatzen ere.
- ◆ **18-21 urterekin zaldun bilakatuko** dira.
 - Erregeak, bere jaun feudalak edo beste zaldun batek bihurtu dezake ezkutari bat zaldun.
 - Zalditeria astuna bezala joango dira gerrara.

→ Circa 1027-1030:

- ◆ Gizartearen antolakuntza Adalberón, Laon-eko apezpikuaren arabera: Ordena eklesiastikoak gorputz bakarra osatzen du. Gizartea, aldiz, hiru ordenatan banatuta dago. Aipatutakoaz gain, legeak beste bi kondizio onartzen ditu: noblea eta morroia, lege bera saretzen ez dutenak. Nobleak gerlariak dira, elizen babesleak. Herri osoa defendatzen dute, handiak eta baita txikiak, haien burua ere babesten duten bitartean. Beste gizarte-klasea morroiek osatzen zuten. Gizajoen arraza horrek ez dauka ezer sufrimendurik gabe. Beste guztientzako diren hornikuntzak eta arropak haiek egiten dituzte, gizon libreak ezin direlako haiek gabe mantendu. Beraz, ustez bakarra den Jainkoaren hiria, hirukoitza da errealitatean. Batzuk otoitz egiten dute, beste batzuk borroka eta besteak, lan. Hiru ordenak batera bizi dira eta ez dute banaketarik jasango. Ordena bakoitzaren zerbitzuek beste bien lana bermatzen dute. Aldi berean, bakoitzak besteak laguntzen ditu. Lege hau indarrean egon den bitartean mundua bakean egon da. Baina orain, legeak ahultzen doaz eta bakea desagertzeaz dago. Gizonen ohiturak aldatzen dira eta gizartearen banaketa aldatzen da haiekin.

→ 1174-1178 urtean:

- ◆ Gizarte antolakuntza Fougères-eko Etienneren arabera: Elizgizonak guztiengatik otoiz egin behar du, Zaldunak denbora galdu gabe Defendatu eta ohoratu behar du Eta nekazariak lan egin behar du.

→ Kategoriaren inguruko kezka: Heraldika:

- ◆ Armariak zaldunen **zigiluetan** eta, batez ere, **beren ezkutuetan** agertzen hasi ziren, objektu horien osagaiak apaintzeko. Lehen irudikapenetakoa 1136ko zigilu batean gordetzen da, Ingalaterran. Funtzio bat baino gehiago betetzen zituzten:
 - Zaldunaren eta bere ezkutariaren edo laguntzailearen **maila soziala** adierazi.

- Azkar inposatu zen ohitura bat: nobleak eta zaldunak, aitaren antzeko ikurra erakustea, horrela **familiaren edo leinuaren jarraipena** agertzen zen.
- Nobleziako basailuek eta zaldunek beren jaunen ikurrak erakustea, **leialtasun feudala** aldarrikatzeko.

→ 1179 urtean:

- ◆ *Lagny-ko torneoaren deskribapena:* Torneora etorritako zaldunak hiru mila baino gehiago izan zitezkeela pentsatzen zuten batzuk erregearekin, batzuk kondearekin. (...) Borroka esparru osoa gainezka zegoen zelaia erabat betetzen zuten eta ez zen ezta lur zati txiki bat ere ikusten. Zaldiak ezproinatuz konpainiek elkar erasotu zuten. Zinez, esan ahal dizuet borroka hori ez zela kontu lasaia izan zarata eta iskanbila handia baizik guztiek kolpe gogorrak ematen jardun zuten. Han lantzen talka handia entzungo zenuke, ezpalak lurrera erortzen ziren konpainiak aurrez aurre borrokatu artean zaldien kargak ezinezko bihurturik. Jendetza zelai horretan eskerga zen, konpainia bakoitzak bere gudu oihuak botatzen zituen. Han borroka armatuaz zerbait ikas zenezake, Han zaldunak haien zaldien bridetatik hartuak ikus zenitzakeen, eta beste batzuk nola erreskatatzen zituzten. Alde guztietatik zaldiak korrika egiten ikusiko zenituzkeen izerditan blai euren ahaleginengatik.

→ Zaldunen kultura:

- ◆ Gizarte talde bat nola definitu.
- ◆ Sartzeko erritoak: inbestidura.
- ◆ Torneoa (*hastilidium*-a).
- ◆ Gorteko giroa: emakumearen gurtza (maitasun kortesa), zalduneria ordenak, festak.
- ◆ Literatura eta zalduneria.

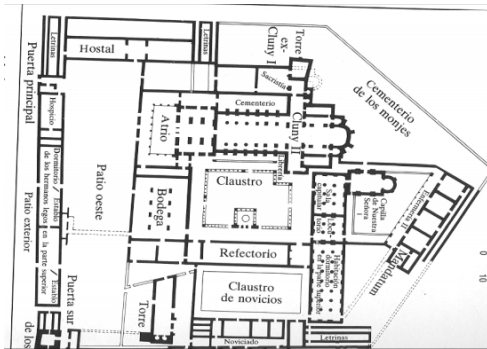
7. Elizaren garapena: Erreforma, monakotza eta gurutzadak

→ Elizaren garrantzia:

- ◆ Elizaren **jaurgoak**
- ◆ Errenta unibertsala: hamarrenak
- ◆ Antolaketarako sare hierarkiakoa. **Parrokia:** tokiko gizartea antolatzeko esparrua.
- ◆ Gizartearen **irudia** definitzen du: **hiru ordenek** (otoizlariak, gerlariak, nekazariak), elkarri egiten dizkiote zerbitzuak gizartea mantentzeko.

- ◆ Denboraren **neurketa**: santuen festek eta ziklo liturgikoak urtearen erritmoa markatzen zuten.
- ◆ Kultura idatziaren **monopolioa**: ia erabatekoa XIII. mendera arte; orduetik aurrera sekularizazio prozesua hasiko zen.

→ **Monakotzaren berritzea: Klunitarrak:**

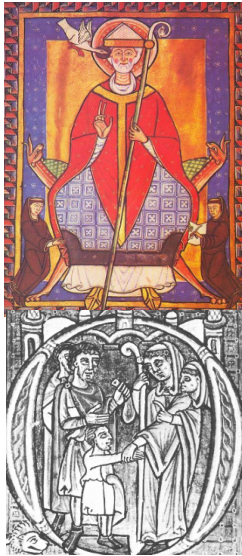
Kluny-ko Abadia nagusia XI. mendean erdialdean.

→ **Bi orden nagusi: Kluny eta Zister:**

- ◆ **Sorrera**: Kluny (monje beltzak) 910ean → Zister (monje zuriak), XIXII. mendeen trantsizioan
- ◆ **Erregela beneditarraren berrindartzea**
- ◆ Abadien eta elizen **sare dentsuak** Mendebaldeko Europan hedatuak; ondarearen metaketa
- ◆ **Egoera juridiko pribilegiatua**: apezpikuen eta printze laikoen aurrean, **autonomia** zabalaz gozaturik
- ◆ **Kluny-ren kasuan, kontrol zorrotza ama abadiatik** –Kluny bera- *alaba abadien* gainetik → **Zisterren kasuan, ordea, bost monasterio nagusi, lotura hierarkiakoak ez hain zurrunk**
- ◆ **Kluny-ren kasuan, handitasunaren nahia, kutsu aristokratikoa** → **Zisterren kasuan, laztasuna** eta pobreziaren idealizazioa.

→ **Erreforma gregoriarra:**

- ◆ Aitasantutzak gregorianismo politikoa deituriko egitasmoari ekin zion, Gregorio VII.aren garitik aurrera batik bat (1073-1085).
- ◆ Funtsezko edukiak:
 - Elizgizonen autonomia beren arazoetan; berez, agintari laikoek ez dute Elizaren barneko antolamendu eta diziplina kontuetan zertan esku sartu.
 - Aita Santuaren nagusitasuna, Kristoren ordezkaria den heinean, Kristok berak horrela agindutakoaren arabera.
 - Ondorioz, Kristauteriaren gidaritzaren moralak. Aita Santuak eta bere kontrolpeko elizgizonek agintari laikoek markatu ahal zizkieten xedeak eta jokaera politikak kontuetan.
 - Asmo horiek aurkaritza topatuko zuten monarkien aldetik; Enperadore germaniarrek, Ingalaterrako eta Frantziako erregeek behin baino gehiagotan izan zituzten gatazkak Aita Santuarekin jurisdikzio eta subiranotasun arazoengatik, apezpikuen eta goi maiako karguen izendapenei dagokienez, batik bat.

→ Gregorio VII. aren Aita Santua (1073-1085)

→ Nobizioaren aurkezpena monasterioan

→ Ermengardek San Vicente Rodako Katedralari egindako donazioa, bere seme kanonigo bezala onar dezaten, 1133an:

[...] Ni, Ermengard, nire seme Bernardo ematen dut, kanonigo izan dadin.
Esdolomadako gizon bat ematen dut baita, bere mantso eta soro guztiekin, dauzkanak eta izan ditzakeenak, mantso horren barruan dauden ondasun guztiekin, eta soro hauetako ekoizpen guztiarekin [...]

→ Ideala eta propaganda. Aita Santua eta enperadorea: munduko subiranoak.

→ Errealitatea: enperadore eta Aita Santuaren arteko borroka nagusitasun politikoagatik.

Enrike IV. a enperadore germaniarrak Gregorio VII.a Aita Santua Erromatik ihes egitera behartzen du (1083)

→ Eliza eta zalduneria: etxeotze prozesu bat, erdizka garatua:

- ◆ Elizaren egitasmo soziala talde berri baten aurrean: mugak, zerbitzuak, aliantzak, erakundeak, doktrina
- ◆ Mugak. Jaungoikoaren Bakea: hainbat pertsona, leku eta eraikin, ukiezinak.
- ◆ Mugak. Jaungoikoaren Tregoa edo gerraren etenaldia: igandeetan eta beste jaiegunetan.
- ◆ Zerbitzuak. Elizak ere zaldunak basailutzan hartzen ditu bere zerbitzura. Baita mertzenarioak ere.

- ◆ **Aliatuak.** Elizak **printze babesleen** sarea antolatzen du (Aragoa, Sizilia, Besalú...): fideles Sancti Petri izenekoak, bere aliatuak izan daitezten.
- ◆ **Erakundeak.** Ordena militarrek, Gurutzaden giroan.
- ◆ **Doktrina.** Zaldunentzako **etikaren** definizio teorikoa.

→ **Krak-Des-Chevaliers:** ospitalarioen gotorlekua

→ **Eliza eta zalduna:** Mozac-eko elizako erliebea: zalduna lotan kristoren hilobiaren ondoan. Jesusen berpiztearen eszena

→ **Eliza eta zaldunaren ideala:** (Clermont-eko Nôtre-Dame-Du-Port elizako erliebeak)

“Zalduneria erregularraren funtzioa **Eliza babestu**, gaiztakeriaren aurka borrokatu, apaizteria ohoratu, **pobreak** bidagabekeriaz askatu, herrian **bakea** inposatu eta –zinaren sorrerak erakusten duenez- beren **lagunengatik odola** isuri eta, beharrezkoa bada, haiengatik bizitza ematean datza” (Joan Salisburukoaren Politicratus).

“Horrela jakin badakizue zaldunak herriaren jauna eta **Jainkoaren sargentoa** izan behar duela. Gauza guztietan herriaren jauna izan behar du. Hala ere, Jainkoaren **sargentoa** izan behar du, Eliza babestu eta defenditu behar duelako, hau da, elizgizonak, Eliza Santua zerbitzatzen dutenak, baita **alargunak, umezurtzak** eta Elizari dagozkion hamarrenak eta almosnak ere” (Lancelot du Lac).

LEHEN GURUTZADA

→ **Lehen gurutzadaren kronologia:**

- 1095/11/27: Urbano II.a Aita Santuak Lehen Gurutzada aldarrikatzen du.
- 1097/6/19: Nicea erortzen da.
- 1097/7/1: Dorileako bataila
- 1098/6/3: Antiokia konkistatzen dute.
- 1098/6/28: Antiokiako bataila
- 1099/6/7: Jerusalem hiriaren setioa hasten da.

- 1099/7/15: Jerusalem hiri santuaren erorketa.
- 1099/8/12: Axkeloneko bataila, Lehen Gurutzadaren azken ekintza.

→ Hirugarren gurutzada

→ Laugarren gurutzada:

→ Gurutzadak:

- Lehen Gurutzada (1096-1100)
- Bigarren Gurutzada (1147-1149)
- Hirugarren Gurutzada (1189-1192)
- Laugarren Gurutzada (1202-1203)
- Bosgarren Gurutzada (1217-1221)
- Seigarren Gurutzada (1228-1229)
- Zazpigarren Gurutzada (1248-1254)
- Zortzigarren Gurutzada (1270)

→ **Gurutzadak. Oinarrizko kronologia:**

- 1095: Urbano II.a. aita santuak 1. Gurutzada aldarrikatzen du Clermont-Ferrand hirian
- 1096: herri-gurutzadaren erabateko porrota Turkian. Aldi, zaldunen kanpaina martxan hasten da, Godofredo Bouillongoaren, Bohemundo Tarentokoaren eta Raimundo Toulousekoaren gidaritzapean.
- 1099: Gurutzatuek Jerusalem hartzen dute, biztanlego musulmana eta judua akabatuz.
- XII. mendearen lehen bi hamarkadak: gurutzatuen kanpainen ondorioz, Jerusalemeko erresuma, Tripoliko konderrria, Antiokiako printzerria eta Edessako konderrria eratzen dira.
- 1119-1120an inguru: tenplarioen sorrera Jerusalemen.
- 1144: Edessako konderrria galtzen da. Gurutzatuen lehen krisi larria.
- 1147-49: 2. Gurutzada Bernardo Klairvauxkoak predikatua Alemaniako Konrado III.ak eta Frantziako Luis VII.ak gidatua, konkistarik egin gabe Damaskoren aurrean porrot egin zuena.
- XII. mendearen erdia: ospitalarioak ordena militar bihurtzen dira, tenplarioak imitatuz.
- 1163-1169: Jerusalemgo erregearen Egiptorako kanpainak.
- 1187: Saladino sultanak, Egipto eta Siriako subiranoak, Hattineko guduan gurutzatuen armada desegin eta Jerusalem hiria berreskuratzen du.
- 1189-92: 3. Gurutzada, Alemaniako Federiko I.ak –bidean hil zenak-, Frantziako Felipe II.ak, Ingalaterrako Rikardo I.a Lehoi Bihotzak antolatu eta zuzendu zutenak. Azkenez, Saladinorekin itunak egin ondoan, gurutzatuek Libano eta Palestinako kostaldea menperatzea erdietsi zuten baina Jerusalem hiria berreskuratzeke.
- 1202-4: 4. Gurutzada, Konstantinoplara desbideratutakoa. Konstantinoplako Inperio Latindarra sortzen da, frantsesen eta veneziarren artean banatua. Bizantziar Inperioaren zatikatzea.
- 1217-19: 5. Gurutzada, Egiptora abiatu zena, emaitza handirik gabe.
- 1229: Alemaniako Federiko II.ak Jerusalem berreskuratzen du musulmanekiko akordio baten bitartez.
- 1239-41: Nafarroako Teobaldo I.aren Gurutzada, ondorio nabarmenik gabekoa.
- 1244: Kristauek Jerusalem behin betirako galtzen dute.
- 1248-50: Frantziako Luis IX.aren Gurutzada, Egiptora zuzendu zena. Erabateko porrota. Musulmanek Frantziako erregea gatibo hartzen dute.
- 1261: Migel Paleologo printze bizantziarrak Konstantinopla berreskuratu eta hiritik gurutzatuak egozten ditu. Konstantinoplako Inperio Latindarraren amaiera.
- 1270: Frantziako Luis IX.aren bigarren Gurutzada, Tunisiaren aurka, Nafarroako Teobaldo II.aren partaidetzarekin. Gaitz epidemikoek desegiten dute armada kristaua kanpaina hondatuz.
- 1268: Mamelukoek, Egiptoko dinastia berriak, Antiokia hartzen dute.
- 1291: Egiptoko mamelukoek Akre, gurutzatuek gordetzen zuten azken hiria, hartzen dute; Ekialde Hurbileko estatu gurutzatuen behin betiko akabera.

→ **Antiokiako bataila: Oinarrizko kronologia:**

- 1097ko urriko 2lean: gurutzatuak Antikiokiako inguruetara iritsi eta hiriaren setioari ekiten diote.

- 1097ko amaieratik 1098ko udaberrira: oreka estrategikoa. Gurutzatuak ez dira hiria hartzeko bezain indartsuak. Hala ere, beren armada handiegia da hiriko ingurutetatik botatzeko. Hilabete horietan, setiatzaileen artean, hornidura arazo larriak direla eta, gosetea hedatzen da. Puy-ko apezpikuak, Urbano II.aren legatua, disziplina sendotzen saiatzen da eta erlijiozko adorea pizteko, otoitzak eta elizkizunak antolatzen.
- 1098ko otsaileko 8an: gurutzatuen garaipena Alepoko armada musulmanaren aurka.
- 1098ko udaberrian: Kerbogha -testuko "Korbaranek"- armada mobilizatzen du Antiokiako setiatzaileak suntsitzeko.
- 1098ko maiatzaren 29an: Bohemundo gurutzatuen behin behineko burutza hartzen du Antiokiako operazioak zuzen dituzan.
- 1098ko ekainaren 3an: Gurutzatuek Antiokia hartzen dute, goarnizioko ofizial baten traizioaz baliaturik. Erasotzaileek biztanleria akabatzen dute. Hala ere, hiriko gaztelua musulmanen eskuetan geratzen da oraindik.
- 1098ko ekainaren 4tik 8ra: Kerbogha Antiokiara heldu ostean, gurutzatuak setiatzen ditu. Espedizioaren krisialdi larria.
- 1098ko ekainaren 10ean: hainbat gurutzatuk hiri setiatutik egiten dute ihes.
- 1098ko ekainaren 28an: Kerbogaren –“Korbaranen”- porrota gurutzatuen eskuetan. Antiokiako gaztelua errenditzen da.

→ **Testuan agertzen diren pertsonaiak: (Iruzkinekoa)**

- Toulouseko Gilles kondea: Raimundo IV.a, Nafarroako eta Aragoako erresumetako dinastiekin senitarte loturak zituen. Lehen Gurutzadako burua izateko asmoa zuen. Berarekin Hego Frantziako hainbat jaun feudal bildu zituen espedizioan joateko. I Gurutzadaren ostean, bere ondorengoek fundatuko zuten Tripoliko konderrria.
- Godofredo Bouillongoa: Lorenako dukea eta enperadore germaniarraren basailua. Jerusalem konkistatu ostean, Jerusalemeko Estatuko lehen burua izango zen, Hilobi Sakratuaren babeslearen titulua harturik -advocatus Sancti Sepulcri-.
- Bohemundo: Hego Italiako buruzagi normandiarra. Roberto Giscardoren semea. Aita hiltzean, Roger Borsa anaiarekin gerra izan zuen Apuliako dukerria menperatzeagatik, borroka horretan Tarento hiria eskuratuz. Azkenez, Ekialdera joango zire gurutzadan bere printzerria lortzearren.
- Tankredo: Hego Italiako normandiarra, Bohemundoren iloba eta bere zaldunen taldeko buruzagietako bat.
- Gaston: Biarneko bizkondea. Toulouse kondeak bezala Nafarroako eta Aragoako erregeekiko lotura sendoak eta sarriak zituen. Alfontso I.a Aragoako erregeari lagunduko zion Ebro bailarako konkista kanpainetan, 1118-1119 urteetan Zaragoza eta Tuteran hartzeko.

8. Hiriaren berreskurapena eta bigarren loraldia

→ Goi Erdi Aroko abiapuntua:

- ◆ Hiri biztanleriaren eta hiri ekonomiaren atzerakada.
- ◆ Biziraun zuten hiriak ez zeuden hain populatuak. Beren zabalera ere murriztu egin zen.
- ◆ Biziraun zuten hirien **funtzioak**:
 - **Politikoak**: (neurri batean): erregearen egoitzak.
 - **Militarrak**: lurraldearen defentsan funtsezko papera.
 - **Erlijiosoak**: “Civitates” apezpikuen egoitzak.

→ Hirien Hedapena (XI-XIII.mendeetan):

- ◆ XI eta XIII. mende bitartean biztanleriaren hazkunde orokorra:
 - Hiri biztanleriaren hazkundera.
 - 1000-1300: hirukoiztu edo lauukoiztu zen.
 - Hazkunderaren **arrazoiak**:
 - Merkataritzaren garapena.
 - Nekazaritzaren hazkundera.
 - Eskualdeko azoken sorrera.
 - Hau guztiagatik jendea landa-guneetatik hirietara joan.

→ Erdi aroko hiriaren definitzen:

- ◆ Harresiek inguratutako aglomerazioa. Bertan biztanleria familia nuklearretan bizi da. Nekazaritza, merkataritza eta artisautza lanbideetan aritzen dira. Etxebizitzak gotorleku eta, batez ere, eliza baten inguruan eraikitzen ziren. Bertako komunitateak berezitasun juridikoak zituen (idatzitako foruak, berretsi ohi zirenak) eta eskualde baten jarduera ekonomikoak koordinatzen zituen.

→ Hiri motak (Europako testuinguruan):

- ◆ Hiri eslaviarrak: **gorods-ak**.
 - **Gorods-ak** Alemaniako ekialdean eta eslaviar herrietan (Eskandinavian, Polonian, Lituanian eta Livonian) ziren nagusi.
 - Ibilbide edo lurralde bat defendatzeko eraikitzen zituzten.
 - Jatorrian egurrezko gazteluak ziren, besterik ez. Gero artisau-nukleoak ezarri eta elizak eraiki.
 - Denborarekin merkataritza zentroak bilakatu. Ikuspegi honetatik estrategikoki kokatuak:
 - Lübeck: Alemaniako iparraldean (XIII. mendean sortua).
 - Visby: Gotland irlaren erdian, Suediatik hurbil.
- ◆ Europa iparraldeko hiriak: **castrum** eta **burgus**.
 - Europa iparraldean (Alemania, Flandria, ipar-ekialdeko Frantzia eta Ingalaterrako hego-ekialdean) **wik** eta **portus-ak** ziren nagusi Goi Erdi Aroan zehar.
 - Merkataritza-guneak (kostaldeko biltegi edo kaiak), merkataritza ibiltariak erakartzen zituztenak.

- X eta XI. mendeen zehar hedatu. Lehenengo gaztelua, ondoren, artisau eta merkatari auzoak.
- Hiri hauetako planoan desberdintasun historikoak:
 - **Castrum**: gaztelua
 - **Burgus**: auzoa
- ◆ Mediterraneoko hiriak: eredu aniztasuna.
 - Italia:
 - Europa mendebaldeko lurralderik hiritartuena.
 - Salbuespen batzuk kenduta (Venezia, adibidez), Italiako hiri-sarea Erromatar Inperioko hirien inguruan sortu zen. Haien hondakinetatik abiatu eta auzo berriak, eskulangile guneak eta harresi berriak eraiki zituzten, batez ere, XI, XII eta XIII. Mendeetan zehar.
 - Plano kontzentrikoa.
 - Frantzia:
 - Influentzia desberdineko hiriak:
 - ◆ Antzinateko erromatar iraganeko hiriak (Paris eta Toulouse).
 - ◆ Wik eta portus-en inguruan sortutako hiriak. Lehenengo gaztelua eta ondoren biztanleri nukleoak. Frantziako iparraldean (Rouen).
 - ◆ Bastidak: XIII. mendean Frantziako hegomendebaldean sortutako hiri mota berria.
 - Borondatezko hiritartze mota eregeek zuzenean gidatutako fundazioak.
 - Plano geometrikoa jarraitu hiri planifikatuak.
 - Mugak babesteko eraiki.
 - ◆ Hiriguntza planifikatua: Bastidak.
 - Iberiar Penintsula:
 - Al-Andalusen, musulmanek hiriak Erromatar Inperioko hirien inguruan altxatzen zituzten. Erromatar jatorrizko gune hauetatik kanpo normalean musulmanek kale estuak eta irregularragoak eraikitzen zituzten.
 - Kristauek kontrolatutako lurraldeetan.
 - ◆ Erromatar jatorrizko hiriak (Leon).
 - ◆ Gazteluen inguruan sortutako hiriak (Gasteiz).
 - ◆ Konkistatutako lurraldeetako hiriak: biztanleria hiria handietan kontzentratu (espazio honetan herrixka gutxiago iparraldearen konparatuz). Batzuk plano erregularra, Frantziako bastidak bezala (Avila).

→ Hiri Morfologia:

- ◆ Hauek ziren Erdi Aroko hiri baten osagarri morfologikoak:
 - Harresia eta atea.
 - Harresiak hiria inguratzen zuen. Hiriko elementu defentsiboa zen gotorlekuarekin batera.
 - Harresiko atea handiak (egurrezkoak eta burdinezkoak).

- Ateak giltzez itxita egoten ziren. Zaindariak sartzen eta ateratzen zen jendea kontrolatzeko edo zergak kobratzeko (elementu ekonomikoak ere).
- Gotorlekua.
 - Hiriko eraikin garrantzitsuenetarikoa.
 - Funtsezko elementu defentsiboa.
 - Hiria kontrolatzeko eta menperatzeko ezinbestekoa.
 - Normalean ate bat edo bi zituen.
- Eliza.
 - Hiri batek zituen eliza kantitatea, hiriaren tamainaren arabera.
 - Debozio puntua.
 - Elizen eraikuntzan gremio eta kultura ugari parte hartu.
- Etxebizitzak.
 - Etxebizitzak bata bestearen alboran eraikitzen zituzten.
- Industria eta merkataritza eremuak.
 - Merkataritza:
 - ◆ Artisautza eta merkataritza hiriko jarduera tipikoak ziren.
 - ◆ XI. mendetik aurrera hiri merkataritza izugarriko gorakada. Zergatiak:
 - XI. mendetik aurrera hazkunde demografikoa---eskariaren handitzea.
 - Nekazaritzaren errendimentuak handitu lur gehiago esplotatzen hasi zirelako---merkataritzan eragina---merkatuan saltzeko eszendentea.
 - Europako hainbat lekuetan nekazaritzaren espezializazioa eman, hau da, merkataritzari begira produzitzen hasi ziren.
 - Eskariaren dibertsifikazioa. Eskaria gero eta handiagoa.
 - Denda:
 - ◆ Dendaren berezitasuna egunerokotasuna eta iraunkortasuna.
 - ◆ Espezializatuak.
 - ◆ Merkataritza peleginazio esparruetan eta hiri garrantzitsuenetan jarriko dituzte hasieran.
 - ◆ Artisauek denda eta tailerra espazio berean.
 - Merkatua:
 - ◆ Zabalera edo esparru geografikoa eskualdekoa zen.
 - ◆ Merkatuetara joaten zen jendea hirikoa eta inguruko zonaldekoa.
 - ◆ Erosketak eta salmentak xeheka egin.
 - ◆ Atean behin edo hileroko egin.
 - Feriak:
 - ◆ Feria edo azokaren esparrua erresumakoa edo nazioartekoa.

- ◆ Salmentak eta erosketak handizka.
 - ◆ Eskala handiko kontratazioak eta eragiketa finantzarioak egiten zituzten ere bai.
 - ◆ Normalean kanpoko merkatariak etorri.
 - ◆ Askotan honako azoketan erosten zena gero eskualdeko merkatuetan saltzen zen.
 - ◆ Hilabete edo hilabete eta erdiko iraupena.
- Artisautza:
 - ◆ XI eta XIII. mende bitartean ekonomiaren hazkunde orokorra---- artisautzaren garapena.
 - ◆ Hiriko artisautzaren berezitasuna: hirian distantzia luzeko edo nazioarteko merkataritzarako produktuen ekoizpena kontzentratzen da. Nazioarteko merkatura esportatzen ziren produktuak ekoiztu--jardueraren espezializazio eta antolaketa maila altuagoa.
 - ◆ Artisautzaren garapenak bi ondorio nagusi: eskariaren handiagotzea eta aurrerapen teknologikoen beharra (goldea, haize errota..).
 - ◆ Hainbeste eskarirekin artisauak hirietara joateko beharra. Ogibide berdina zutenak kale edo auzo berdinean kokatu.
 - ◆ Hiriko lan kondizioei dagokionez, bi mota:
 - Langile autonomoa: produkzioaren prozesu osoa edo ia osoa kontrolatzen. Ekoiztutako merkatuan saltzen. Etxeko beheko solairuan tailerra eta denda zeuden.
 - Menpeko langilea: prozesu konplexu baten elementua zena. Normalean beste pertsona baten kontrolpean lan egin.
 - Gremioak:
 - ◆ Gremioak/kofradiak/anaidiak: langileen arteko elkarrekin, langileen interes komunak babestu.
 - ◆ Gremioetako partaideak. 3 maila:
 - Ikasleak: 8/10 urterekin hasi eta 20 urte izan arte egon. Ogibidea ikasten, askotan kobratu gabe.
 - Ofiziala: langilea. Ikasleen laguntza zuten.
 - Maisua: nagusia. Langileei ordaindu, lana antolatu eta gremiaren beste partaideekin tratatuak egin.
 - ◆ Jardueraren antolamendua:
 - Ordutegia ezarri.
 - Jaiak aukeratu.
 - Lan teknikak adostu.
 - Produktuen kalitate minimoa adostu.
 - Salgaien prezioa adostu.

- ◆ Gremioen xedeak:
 - Kideen eskubideak babestu.
 - Lehiaren aurkako borroka.
 - Monopolioaren aurkako borroka.
 - Kontsumitzaileak babestu: ekoiztutako produktuen kalitatea bermatuz eta salgaien prezioa adostuz.
 - Elkarren arteko laguntza eta anaitasuna sustatu.
- Unibertsitatea:
 - ◆ XIII. mendera arte monasterioko eta katedraletako eskolak eta eskola pribatuak ziren nagusi.
 - Irakurtzen, idazten eta latina pixka bat.
 - ◆ XIII. mendetik aurrera, hirietan kokatuta zeuden katedraletako eskola batzuk unibertsitate bihurtu.
 - Goi mailako hezkuntzarako zentroak.
 - Aita Santuek, erregeek edota enperadoreek pribilegiozko titulua eman.
 - Pribilegio horrek apezpikutzatik at ikasketa planak autonomikoki antolatzeke eta administratzeko ahalmena suposatu; ----Instituzio autonomoa.
 - Ikasleak 14 urterekin hasi.
 - Lehenengo 6 urteetan Arteak ikasi.
 - 7 arte mota:
 - **Trivium:** gramatika latindarra + erretorika + dialektika.
 - **Quadrivium:** aritmetika + geometria + astronomia + musika.
 - Aurreko ikasketak bukatzerakoan, azterketa egin behar batxiler titulua jasotzeko.
 - Karrera espezializatuak: Medikuntza, Zuzenbidea eta Teologia.
 - Karrera bukatuta, beste azterketa bat egiteko aukera *magister* edo irakasle titulua lortzeko
 - Europako edozein unibertsitatean irakasle izateko.
 - Medikuntzan, Zuzenbidean edota Teologian doktore titulua izateko ikasketa gehigarriak ----- 4 eta 15 urte bitartekoak, espezialitatearen arabera.
 - Doktorez osatutako tribunal baten aurrean tesia defendatu behar (gaur egunean bezala).
 - Unibertsitatean ikastea garestia.
 - Familia aberatsetako ikasleak.
 - Familia aberatsetako ikasleak.

- ◆ Gehienetan instituzio erlijioso batek beren mantenua eta ikasketak ordaindu.
- ◆ Ikastetxe nagusietan bizi (“Colegio Mayor”)-----erresidentziak.

→ **Hiria eta legea: Foruak eta ordenantzak:**

- ◆ **Forua:** agintari jurisdikzional batek – erregeek, Elizako prelatuek edo jaun laikoekemandako pribilegioak, komunitate baten nortasun juridikoa definitzen zutenak, biztanleri berria erakartzeko edo aurretik finkatuta erroitzeko asmoz.
 - Tokiko biztanleriaren egoera juridikoa hobetu.
 - Askotan beste lekuetako foruetan oinarritzen ziren, foruen “familiak” osatuz.
- ◆ **Ordenantzak:** udal agintari eta erakundeek emandako arau bildumak, zehatzak eta luzeak, tokiko eta eguneroko bizikidetzat bideratzeko.
 - Berandutarrak, XIV. mendean agertu.
 - Foru pribilegioen ezaugarri orokorrak:
 - Udallerriaren definizioa;
 - Basoaren ustiapena;
 - Orubeen banaketa;
 - Jaurgo zamen askapena;
 - Jabegoaren berma;
 - Etxearen bortxaezintasuna;
 - Bake eta segurtasun publikoa;
 - Tokiko merkatua arautzea;
 - Hiriaren ordezkaritza politikoa;
 - Biztanleriaren kontrola;
 - Justiziaren antolamendua;

→ **Testu iruzkina: Gasteizko Forua (1181):**

- ◆ Gasteizi buruz daukagun lehenengo erreferentzia dokumentala 1025. urtekoa da, eta Donemiliagako goldea deituriko agirian agertzen da (jatorrizko izenburua latinez: *De ferro de Alava*).
 - Donemiliaga monasterioari hamarrena deituriko zerga ordaindu behar zioten Arabako herrixkak zehaztu.
 - Hamarrena---- eremu batean landutako lurren fruituetatik %hamarrena ematen zitzaion Elizari.
 - Elizaren jurisdikzio barruan zeuden lurraldeetan ordaintzen zen bakarrik .
- ◆ **Donemiliagako Goldea:**
 - XI. mendeko Arabako toponimiari buruzko informazio oso baliotsua.
 - Agertzen diren herrixka askoren izenak **euskaldunak**.

- *De ferro de Alava:*
 - In era M^a. LX. III^a. Decano de Sancti Emilianii sicut colligebat ferro per alava ita scribimus.
 - [...] Malizhaeza .XXII. reg Abendangu .I. rg, Armentei .III^a. rg, Ehari .I. rg, Gazaheta .I. rg, Berroztegieta .II. rg, Lassarte .III. rg, Harizaualleta, Et gardellihi .III. rg, Gaztellu et meiana .III. reg. Mendiolha. hollarruizu et adurzaha .III. rgs. Gastehiz .III^a. reg, Arriaga .I. rg.
- XII. mendearen hasieratik, Nafarroako eta Gaztelako eregeek Bizkaia, Gipuzkoa eta Arabaren gaineko kontrola lortzea desiratzen zuten----- bi erreinuen arteko borrokak ugariak.
 - Batzuetan Gaztelako erresumaren parte izan ziren, besteetan Nafarroako erresumaren parte.
- Euskal lurralde hauek tokiko nobleziagatik ziren gobernatuak. Nafarroako eta Gaztelako erregeek tokiko nobleziaren laguntza behar zuten lurralde hauen gaineko kontrola izateko.
 - Momentuko interesen arabera, tokiko euskal noble familia desberdinek Nafarroako erregearen alde jokatu zuten edo Gaztelako erregearen alde.
- 1181. urtean Antso VI.ak forua eman zion Gasteiz herrixkari, Vitoria hiria sortuz.
- Foruaren hasieran: *Placuit mihi libenti animo et sana mente populare vos in praefata villa, cui novum nomen imposui, scilicet **Victoria**, quae antea vocabatur **Gasteiz***
- 1181. urteaz geroztik hiria hedatuz joan zen.
- Katedralaren indusketa-lanek erakutsi zuten harresia fundatu aurrekoa dela. Ematen du Gasteiz-Vitoria-ko kasuan komunitateak berak boterea zuela harresia eraikitzeko. Normalean, hiriaren gaineko jauna zen harresia edo gaztelua eraikitzen zuena. Baina kasu honetan dirudi biztanleria-nukleoak boterea edo ahalmena zuela harresia eraikitzeko.
- Pentsa daiteke XII. mendean zehar Gasteiz handitu egin zela eta boteretsuagoa bilakatu zela, harresia eraikitzeko bezain boteretsu.
- Gaztelako erreinuak Araba, Gipuzkoa eta Durangaldea konkistatu egin zituen 1200. urtean